

परिच्छेद: एक

परिचय

यस परिच्छेदमा शिक्षक तालिमको परिचयात्मक पृष्ठभूमि, शिक्षक तालिमको इतिहास, विभिन्न किसिमका शिक्षक तालिमले शिक्षण सिकाईमा पारेको प्रभाव, शिक्षक पेशागत विकास तालिमको परिचय, शिक्षक पेशागत विकास तालिम सञ्चालन प्रक्रिया तथा यसको महत्व आदि कुराहरुको साथ साथमा सो संग सम्बन्धित विभिन्न साहित्यको खोज अध्ययन तथा सारांशलाई समेत प्रस्तुत गरीएको छ ।

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

कुनै पनि व्यक्तिमा निहित ज्ञान, सीप, अभिवृत्ति र समस्या समाधानको लागि आवश्यक ज्ञान,सीप, अभिवृत्ति वीचको समायोजन नै तालिम हो (नमुना टीपीडी मोड्यूल सामाग्री संग्रह- २०६९, पाल्पा) । तालिमले समस्या समाधान गर्ने तथा विषयवस्तु र सीपमा नविनता प्रदान गरी व्यक्तिमा निखारता ल्याउने गर्दछ । बालबालिकाको लागि शिक्षक आमा बाबु भन्दा पनि ठूलो हुन्छ । किनकि आमा बाबुले जन्म मात्र दिन्छन् तर शिक्षकले संसारलाई हेर्ने आँखो खोलिदिन्छन् । त्यसैले भनिन्छ “ गुरु ब्रहमा गुरु विष्णु गुरु देवो महेश्वर, गुरु साक्षात परंब्रहमा तस्मै श्री गुरुवे नमः” अर्थात शिक्षक ब्रहमा, विष्णु, महादेव सबै हुन भनिएको छ । किनकि विद्यार्थीलाई असल नागरीक बनाउने काम गुरुको नै हुन्छ । त्यसैले शिक्षा दिने व्यक्ति शिक्षकमा आवश्यक सीप, दक्षता तथा स्तरीयताको विकास गरिनु पर्दछ जुन शिक्षक तालिमद्वारा मात्र सम्भव छ । तालिमले व्यक्तिमा निखारता ल्याउने काम गर्दछ । तालिम एउटा यस्तो प्रक्रिया हो जसले शिक्षकलाई

उसको वर्तमान र भविष्यको कार्यमा आवश्यक बानी, विचार, क्रिया सीपको वृद्धि र अभिवृत्ति विकासमा सहयोग पुर्याउदछ । तालिमले कार्य प्रभावकारीतामा वृद्धि गर्दछ ।

शिक्षकमा भइरहेको ज्ञान, सीप र दक्षता परिष्कृत गर्ने माध्यम तालिम हो । तालिम आफैमा आवश्यकता पूरा गर्न सक्ने र गुणात्मक हुनु पर्दछ । तालिमलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यकता पहिचान , उद्देश्य निर्धारण, विषयवस्तुको छनौट, विधिको चयन, प्रभावकारी मूल्याङ्कन तथा निरन्तर अनुगमनको समूचित व्यवस्था जरुरी हुन्छ । त्यसैले तालिम भनेको पेसागत दक्षता अभिवृद्धि गर्ने सीपमुखी शिक्षा हो । यस भित्र आवश्यकता पहिचान देखि अन्तिम उपलब्धिको लेखाजोखासम्म समावेश हुन्छ । तालिमको आवश्यकता भनेको कुनै पनि व्यक्तिलाई उसले सम्पादन गर्नु पर्ने कामका लागि सक्षम बनाउनु हो ।

शिक्षा समतामूलक समाज निर्माणको आधार हो । शिक्षा बिना परिष्कृत तथा सुसंस्कृत समाजको परिकल्पना गर्न सकिदैन । समाज शिक्षा प्रणालीको रूपमा विकसित छ । एउटा प्रणालीमा विकसित विद्यालयलाई सञ्चालन गर्ने प्राधानाध्यापकको भूमिका शिक्षक तालिमको सवालमा शैक्षिक नेताको रूपमा रहेको छ । यस्तो नेताको भूमिका सवल र सक्षम भएन भने विद्यार्थीको जीवन बर्बाद हुन्छ, अभिभावकको लगानी खेर जान्छ, शिक्षकको परिश्रम र पसिना खेर जान्छ भने समाज र राष्ट्रको ठूलो क्षति हुन्छ ।

प्र.अ.ले शैक्षिक नेताको रूपमा शिक्षक तालिमको सवालमा शिक्षकहरुको कार्यक्षमता र कार्यसम्पादनलाई मूल्यांकन गरी आवश्यकताअनुसार तालिमको लागि व्यवस्थापन समिति समक्ष सीफारिस गर्ने, व्यवस्थापन समितिले तालिमको लागि शिक्षक छनौट गर्ने र तालिमबाट फर्केको शिक्षकलाई निश्चित अवधि सम्म

विद्यालयमा अध्यापन गराउनु पर्ने भनि कबुलियत गराउने (शिक्षा नियमावली, २०५९) व्यवस्था छ । शिक्षक तालिम अत्यन्त चुनौतिपूर्ण र जटिल कार्य हो । शिक्षण सिकाईका जटिलता तथा चुनौतिसँग शिक्षकलाई परिचित गराई बदलिदो समाजका सामाजिक आवश्यकताहरूलाई सम्बोधन गर्नको लागि विद्यार्थीलाई शारीरिक, मानसिक एवं बौद्धिक रूपमा तयार गराउने कार्य शिक्षक तालिमले गर्दछ ।

प्र.अ.ले शैक्षिक प्रशासकको रूपमा शैक्षिक सेवाहरू प्रभावकारी ढङ्गबाट सञ्चालन गराउने कार्य गर्दछन् । शैक्षिक प्रशासन सही योजना, सुदृढ संगठन, सक्षम नेतृत्व र प्रभावकारी नियन्त्रणद्वारा शैक्षिक उद्देश्य प्राप्त गर्ने एक प्रक्रिया हो । अन्य प्रशासनमा जस्तै विद्यालय प्रशासनमा पनि योजना, संगठन, निर्देशन, समन्वय र नियन्त्रणजस्ता कार्यहरूलाई प्र.अ.ले व्यवस्थित बनाउनु आवश्यक छ । यी सम्पूर्ण कार्यमा शिक्षक तालिम विद्यालय सञ्चालन को प्रभावकारीता सँग जोडिएको विषय भएको हुदा प्रधानाध्यापकले शिक्षक तालिमको लागि योजना, संगठन, निर्देशन, समन्वय र नियन्त्रण जस्ता विषयवस्तुमा मुख्य भूमिका निर्वाह गर्नु पर्दछ ।

शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप त्यति सजिलो कार्य होइन । समाज, राष्ट्र र विश्वमा देखिने स्थिति, सरकारले सार्वजनिक क्षेत्रमा गरेको आर्थिक लगानी, सामाजिक जटिलता, सरकारी र निजी विद्यालय बीचको अन्तर, सबैको लागि शिक्षाको मान्यता, शिक्षामा सर्वसाधारणको पहुँच, आर्थिक-सामाजिक असमानताजस्ता कारणले शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप भनै जटिल भएको छ । यस्तो अवस्थामा यी सबै पक्षलाई समेट्ने र समस्या समाधान गर्ने गरी शिक्षक तालिम व्यवस्थापन गर्नु एक महत्वपूर्ण पक्ष हो भने यस्ता पक्षको व्यवस्थापनको लागि

प्रधानाध्यापकले दूरदृष्टिपूर्ण शिक्षक तालिम योजना निर्माण गरी त्यसको पूर्णतः कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ ।

“वर्तमान परिवर्तनसँगै प्रधानाध्यापकले केवल अभिभावक र समाजको उपस्थिति नियन्त्रण गर्ने द्वारपालको भूमिका मात्र निर्वाह नगरी संस्थागत स्वतन्त्रता कायम गर्न वाह्य उपस्थितिको वार्ताकारको रूपमा कार्य गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यसरी प्रधानाध्यापकको भूमिका केवल विद्यालयभित्र मात्र नभई फराकिलो रूपमा विद्यालयको सम्पूर्ण भित्री र बाहिरी वातावरणीय नेतृत्वसम्म फैलिएको छ । शिक्षक तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिकालाई विद्यालयको सर्वाङ्गीण विकासको लगानी प्रक्रिया र उत्पादन सँग जोडिएको हुन्छ । (अधिकारी, २०६७:९७) ।

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको प्रभावकारिता शिक्षकमा निर्भर गर्दछ । तालिमप्राप्त शिक्षकमा व्यवस्थापकीय क्षमता तथा शिक्षण कौशल प्रभावकारी रहने हुँदा रजनीशको शब्दमा “एक घन्टा अधिको शिक्षक” । “एक घन्टा पछिको विद्यार्थीको क्षमता चिन्ने शिक्षक ।” त्यसैले प्रत्येक शिक्षकको लागि व्यवस्थापन र प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी तालिम आवश्यक रहन्छ भने यस्तो तालिमको चाँजोपाँजो मिलाउने कार्य प्रधानाध्यापकको रहन्छ । शिक्षक पेशागत विकास तालिम पनि शिक्षकको ज्ञान, सीप र अभिवृत्तिमा निखारता ल्याउने तालिम भएको हुँदा यो तालिमको प्रभावकारीताको लागि अनुकूल वातावरणको सिर्जना गराउने काम प्रधानाध्यापकबाट हुनु पर्दछ ।

विश्व शैक्षिक इतिहासलाई हेर्दा शिक्षण पेशामा सम्लग्न व्यक्तिहरुको पेशागत विकासको लागि औपचारिक शिक्षाको सुरुवात संगै औपचारिक तथा अनौपचारिक रूपमा विभिन्न प्रयासहरु भएको पाईन्छ । नेपालको शैक्षिक इतिहासमा शिक्षक तालिमको सुरुवात वि.स. २००४ मा श्री ३ पद्म शम्शेरको पालामा आधार शिक्षा

तालिम केन्द्रको स्थापनासँगै नेपालमा भित्रिएको हो । पछि ९ सेप्टेम्बर १९५४ मा आधार शिक्षा शिक्षक तालिम केन्द्र सञ्चालन भएको भवनमै राष्ट्रिय शिक्षक तालिम केन्द्रको स्थापना हुन पुग्यो । शिक्षक तालिमलाई थप प्रभावकारी बनाउन वि.स. २०१४ मा शिक्षक तालिमको लागि कलेज अफ एजुकेशनको स्थापना भएको पाइन्छ । सन् १९६२ मा स्थापना भएको नर्मल स्कूलले सन् १९६४ देखि प्राथमिक शिक्षक तालिम केन्द्रको रूपमा रूपान्तरण भै शिक्षक तालिमको जिम्मेवारी सम्हालेको पाइन्छ । वि.स. २०२७ सम्म महिला शिक्षक तालिम ए लेवल र वी लेवल यूनिसेफको सहयोगमा सञ्चालित थियो । सन् १९७४ तिर दुर्गम क्षेत्र शिक्षक तालिम कार्यक्रम मार्फत हिमाली तथा मध्य पश्चिमी क्षेत्रमा कार्यरत शैक्षिक योग्यता नपुगेका शिक्षकहरूलाई ४ वर्ष सम्मको सेवालकालिन प्राथमिक शिक्षक तालिम प्रदान गरिएको थियो । वि.स. २०३७ भाद्र ४ गते देखि प्रसारण आरम्भ भएको रेडियो शिक्षा तालिम वि.स. २०५० श्रावण १ गते देखि दूर शिक्षा केन्द्रको स्थापनाबाट अझ व्यवस्थित र प्रभावकारी बनेको थियो । (शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०११)

शिक्षकलाई विभिन्न सीपहरूको विकास गराई परिवर्तनको बाहक बनाउने लक्ष्य लिएर युनेस्को र यू.एन.डि.पी.को सहयोगमा सेती परियोजना (सन् १९८१ देखि १९९१) सेती अञ्चलका ५ जिल्लामा सञ्चालन भएको थियो । प्राथमिक शिक्षाको गुणात्मक पक्ष सुधार गर्न अन्तराष्ट्रिय विकास सस्था र अन्तराष्ट्रिय बालकोषको सहयोगमा प्राथमिक शिक्षा परियोजना (१९८२ देखि १९९२) स्थापना भएको हो । पछि आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना प्रथम (सन् १९९७ देखि २००२) सम्म परियोजना मोडेलमा र आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना द्वितीय नन प्रोजेक्ट मोडेलमा सञ्चालन भएको थियो । यस्तै शिक्षक शिक्षा आयोजना (सन् २००२ देखि २००८), माध्यमिक शिक्षा सहयोग कार्यक्रम (सन् २००३ देखि

२००९) शिक्षक तालिमको इतिहासमा निकै चर्चित परियोजनाहरु हुन् । (मैनाली, नेपालमा शिक्षाको इतिहास)

यसरी शिक्षक तालिमका लागि विगतमा भएका विभिन्न प्रयासको परिणाम र प्राप्त अनुभवले तालिमलाई समय सापेक्ष र सान्दर्भिक बनाउने उदेश्यका साथै शिक्षक तालिमबाट शिक्षकलाई व्यवसायिक शिक्षकको रूपमा विकास गर्ने उदेश्यले हाल शिक्षक पेशागत विकास तालिम सञ्चालन मा रहेको छ ।

विद्यालय क्षेत्रसुधार कार्यक्रमले शिक्षकको पेशागत विकास लागि नीतिगत एवम् योजनागत व्यवस्था निर्दिष्ट गरेको छ, जस अनुसार सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत सबै प्रकारका शिक्षकहरूले सेवाकालीन रूपमा सञ्चालन हुने एक महिनासम्मको पेशागत विकास गतिविधिमा पहुच हासिल गर्न पाउने र त्यसको उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्तिविकाससँग आबद्ध गर्ने व्यवस्था छ । शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले शिक्षकको पेशागत विकासका लागि एक पटकमा १० दिन अवधिको शिक्षक पेशागत विकास मोड्युल सञ्चालन गरी ५ वर्ष भित्र १ महिना बराबरको शिक्षक पेशागत विकास कार्यक्रममा पहुच सुनिश्चित गर्न निम्न ढाँचा कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । (शिक्षक पेशागत विकास स्रोत सामाग्री, २०६७)

शिक्षकको पेशागत विकास (टीपीडी) कार्यक्रममा विभिन्न चरणहरू रहेका छन् । प्र.अ. अभिमुखीकरण, आवश्यकताको सङ्कलन, प्रमाणीकरण र प्रोफाइल विकास, तालिमको मोड्युल विकास र तालिम कार्यशाला सञ्चालन , स्वाध्ययन-अभ्यास र शैक्षणिक-परामर्श टीपीडी कार्यक्रमका प्रमुख चरणहरू हुन् । यी प्रक्रियाहरू चक्रीय रूपमा एक पछि अर्को गरी क्रमैसित सञ्चालित हुन्छन् । एक चरणको प्रगति हासिल नभइकन अर्को चरणको प्रक्रिया पूरा गर्न कठिन हुन्छ । यी सबै

चरणहरुमा प्रधानाध्यापकको भूमिका उत्तिकै महत्वपूर्ण हुन्छ । प्रधानाध्यापकले आवश्यकता संकलन फारामलाई शिक्षकहरुसमक्ष पुर्याई वितरण गर्ने, शिक्षकले आफ्नो शिक्षण सिकाईमा महसुस गरेका आवश्यकताहरुलाई संकलन गरी भरिएको फारामलाई प्रमाणीकरण गर्ने, प्रमाणीकरण गरीएका फारामहरु स्रोतकेन्द्र तथा अगुवा स्रोतकेन्द्रमा पठाउने, छनौट भएका शिक्षकलाई तालिममा सहभागी हुन पठाउने, शिक्षक तालिमबाट फर्के पछि स्वाध्ययन अभ्यासका क्रियाकलाप निर्माणमा आवश्यक सहयोग गर्ने, आवश्यकता अनुसार शैक्षणिक परामर्शका क्रियाकलापहरुमा भाग लिने र प्रतिक्रिया दिने लगायतका भूमिका प्रधानाध्यापकको हुने कुरा शिक्षक पेशागत विकास स्रोत सामाग्री २०६७ मा उल्लेख गरीएको पाईन्छ ।

यसरी राज्यले शिक्षक पेशागत विकास तालिमलाई शिक्षकमा रहेका पेशागत तथा शिक्षण विधि सम्बन्धी समस्या हरुको निराकरण गरी गुणस्तर युक्त सिकाइ सहजीकरण र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने उदेश्य लिएको अवस्थामा प्रधानाध्यापकको भूमिका तालिमका सबै चरणहरुसंग सम्बन्धित रहेको र प्रधानाध्यापकले आफ्नो भूमिकालाई कसरी कार्यान्वयन गरेका छन भन्ने कुरा पत्ता लगाउनका लागि यो अध्ययन गरिएको छ ।

१.२ समस्याको कथन

प्रभावकारी शैक्षणिक व्यवस्थापनको लागि शैक्षिक व्यवस्थापनका भौतिक, प्रशासनिक, शैक्षिक, शैक्षणिक तथा व्यवस्थापकिय सम्पूर्ण पक्षको उच्च व्यवस्थापन हुनु जरुरी छ । शिक्षक तालिम शैक्षणिक पक्षसंग जोडिएको विषयवस्तु भएपनि प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा अन्य सम्पूर्ण पक्षहरु अन्तर सम्बन्धित रहन्छन । राज्यले शिक्षाको सख्यात्मक वृद्धिलाई मात्र ख्याल नगरी

गुणात्मक पक्षलाई अझ बढी ध्यान दिईरहेको वर्तमान अवस्थामा शिक्षक तालिमका विभिन्न मोडेलहरु प्रयोगमा ल्याइएको पाइन्छ । विद्यमान समयमा शिक्षक तालिमको लागि सर्वोत्कृष्ट मोडेलको रूपमा शिक्षक पेशागत विकास तालिमलाई लिएको छ ।

विद्यालय एक प्रणालीको रूपमा रहेको हुनाले यससँग सम्बन्धित लगानी, प्रक्रिया र उत्पादनका सबै पक्षहरू राम्ररी परिचालित नभएसम्म लक्ष्य हासिल गर्न सम्भव हुँदैन । विद्यालयको गुणस्तर खस्कनमा असमान शैक्षिक अवसर, अभिभावकको बेवास्ता गर्ने प्रवृत्ति, परम्परागत सामाजिक, सास्कृतिक संरचना, कमजोर आर्थिक अवस्था, दोषपूर्ण पाठ्यक्रम, पूर्वाधारको कमी, प्र.अ. नियुक्तिमा उचित मापदण्डको अभाव, प्र.अ.लाई एक महिनाको व्यवस्थापन तालिम मात्र दिइएकोले प्रभावकारी रूपमा कार्यगर्न नसक्ने, नाम मात्रको सुपरिवेक्षण प्रणाली आदि समस्याहरू रहेका छन् (शिक्षक पेशागत विकास स्रोत सामाग्री, २०६७) । यी समस्याहरूको बीचमा रहेर प्र.अ.ले आफ्नो नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्न परिरहेको छ ।

सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर ज्यादै न्यून हुँदै गएकोले प्र.अ.को भूमिकाप्रति व्यापक गुनासाहरू सुनिन थालेका छन् । यस परिप्रेक्ष्यमा सामुदायिक विद्यालयको प्रशासनिक तथा व्यवस्थापकीय संरचना कस्तो छ ? प्रशासनिक तथा व्यवस्थापकीय भूमिकामा के-कस्ता कमजोरीहरू रहेका छन् ? प्र.अ.को प्रशासनिक भूमिकाले शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकमा कस्तो प्रभाव परेको छ ? आदि समस्याहरूलाई आधार लिई विद्यालयका प्र.अ.को शिक्षक पेशागत विकासमा रहने भूमिकालाई समस्या कथनको रूपमा लिइएको छ ।

शिक्षक पेशागत विकास तालिम शिक्षकको पेशागत व्यवसायिकता अभिवृद्धि गराउने महत्वपूर्ण तालिम हुँदाहुँदै पनि यो तालिमलाई उद्देश्यमूलक रूपमा

सञ्चालन गर्न नसकिनुका विभिन्न कारणहरु मध्ये प्रधानाध्यापकले आफ्नो प्रभावकारी भूमिकाको उपयोग गर्न नसक्नु पनि एक कारणको रूपमा लिन सकिन्छ । विशेष गरी विद्यालयहरुमा उच्च तहको शैक्षिक योग्यता र तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापकहरुको कमी हुनु, विद्यालयहरुमा शिक्षक सख्या ज्यादै न्यून हुनाले शिक्षकलाई तालिममा पठाउदा विद्यालय सञ्चालन मा कठिनाई आउनु, राजनैतिक प्रभावले शिक्षकहरुबीच प्रभावकारी समन्वय र सहयोगको वातावरण नहुनु, शिक्षक पेशागत विकासको लागि सञ्चालन गरिने तालिम पनि उच्च दक्षता तथा कार्यकुशलताका साथ सञ्चालन गर्न नसकिनु, तालिम पछिको प्रोत्साहन (आर्थिक तथा वृत्ति विकास) आकर्षक नहुनु आदि कारणले प्रधानाध्यापकको भूमिकामा नकरात्मक प्रभाव पारेको हुन्छ । त्यसैले प्रधानाध्यापकहरुमा यो तालिमको महत्व प्रष्ट पारी तालिमको कार्यान्वयनको अवस्थालाई कसरी अझ उदेश्यमूलक र प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ ? भन्ने समस्यामा यो अध्ययन केन्द्रित रहेको छ । त्यसैले यस अध्ययनले गुल्मी जिल्लाको शिक्षक पेशागत विकास तालिमको अवस्थालाई अध्ययन गरी यस तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिकाको बारेमा प्रष्ट पारिएको छ ।

१.३. अध्ययनको औचित्य

शिक्षक तालिम शैक्षिक गुणस्तर विकासको एउटा महत्वपूर्ण आधार हो । शिक्षक तालिमको अवस्थालाई प्रणालिगत रूपमा लिदा यसको लागि गरीएको लगानी, तालिम सञ्चालन को प्रक्रिया र तालिमबाट प्राप्त उपलब्धिको आधारमा तालिमको सफलता र असफलता भल्किने हुन्छ ।

बालमनोविज्ञान बुझि सहज शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप गर्नको लागि र शिक्षकमा पेशागत दक्षता वृद्धि गर्नको लागि परम्परादेखि हालसम्म शिक्षा क्षेत्रमा ठूलो लगानी भएको छ । पूर्व सेवाकालिन, सेवाकालिन र पुर्नताजगी तालिम सञ्चालन भइ रहेका छन् । तर उद्देश्य मूलक उपलब्धि देखिएका छैनन् । शिक्षकले तालिममा प्राप्त सीप क्षमताको आधारमा कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाउनु पर्ने हुन्छ भने यस कार्यमा प्रधानाध्यापकले निरन्तर सहयोग, समन्वय, अनुगमन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु पर्दछ तर वर्तमान समयमा शिक्षकले तालिमलाई तालिमकै रूपमा मात्र हेर्ने गरेको तथा प्रधानाध्यापकले पनि तालिमबाट फर्केको शिक्षकसँग तालिमका विषयवस्तु तथा तालिमको महत्व सम्बन्धमा कुनै चासो नदेखाएको अवस्था पाइन्छ ।

यस्तो अवस्थामा यस अध्ययनले शिक्षक पेशागत विकासमा प्र.अ.को भूमिकालाई प्रभावकारी बनाई शिक्षक तालिमलाई अझ उद्देश्यमूलक र व्यवस्थित बनाउनमा सहयोग पुग्ने छ । शिक्षा क्षेत्रमा गरीएको सरकारी लगानीलाई अध्ययन गर्दा सो लगानीको तुलनामा यसबाट प्राप्त प्रतिफल सन्तोषजनक पाउन सकिएको छैन । एकातिर सख्यात्मक रूपमा विद्यार्थी उत्तीर्ण दर न्यून (एस.एल.सी. २०६९ को उत्तीर्ण प्रतिशत ४५ प्रतिशत शिक्षक मासिक,श्रावण २०७०) देखिन्छ भने गुणात्मक रूपमा उत्पादित जनशक्तिमा पनि स्तर र तह अनुसारको ज्ञान, सीप र दक्षताको अभाव पाइन्छ । यस्तो अवस्थामा प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकमा उत्तरदायित्व तथा जवाफदेहिताको बोध गराई बदलिदो समयमा खस्कदो शैक्षिक गुणस्तरलाई उकास्न वा शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नको लागि सहयोग पुग्दछ । शिक्षक तालिममा तालिम प्राप्त शिक्षकले तालिमलाई तालिमकै रूपमा मात्र लिई कक्षाकोठामा कार्यान्वयनमा लैजान नसकिरहेको वर्तमान समयमा प्रधानाध्यापकको सहयोगले तालिमलाई कक्षाकोठामुखी बनाउन तथा स्वस्थ शैक्षिक वातावरण कायम गर्नमा सहयोग पुऱ्याउनेछ ।

शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिकाको सम्बन्धमा गरिएको यस अध्ययनले विद्यालयहरूमा तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग पुगी विद्यालयहरूको सम्पूर्ण गुणस्तरीय व्यवस्थापनमा सहयोग पुग्ने छ । प्रधानाध्यापकहरूलाई आफ्नो भूमिकाको बारेमा जानकारी भइ आफूले निर्वाह गर्दै आएका सो तालिम सम्बन्धि कार्यहरूलाई थप प्रभावकारी रूपमा सम्पादन गर्नमा सहयोग पुग्ने छ । शिक्षकहरूलाई शिक्षक पेशागत विकास तालिम सम्पन्न गर्दा प्रधानाध्यापकले पुर्याउने सहयोग र सो सम्बन्धमा शिक्षक आफूले सम्पादन गर्नु पर्ने कार्यको बारेमा जानकारी प्राप्त हुने छ । विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई शिक्षकलाई तालिमको लागि सिफारिस गरि तालिम संचालन हवमा पठाउन र सो तालिमबाट फर्केपछि शिक्षकको शिक्षण कौशलमा परिवर्तन आए नआएको पक्षको लेखाजोखा गर्न सघाउ पुग्ने छ । जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई सो तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापक अभिमूखीकरण कार्यक्रमको व्यवस्थापनमा यसको महत्वका साथ थप सूचना प्राप्तमा सहज हुने छ । यस्तै शिक्षा मन्त्रालयलाई यो तालिमलाई उद्देश्यमूलक तरिकाबाट संचालन गर्नको लागि आवश्यक थप नीतिगत तथा व्यवस्थापकीय कार्य गर्नमा यो शोध अध्ययनले सहयोग पुर्याउने हुन्छ । शिक्षक तालिमको क्षेत्रमा कार्य गरीरहेका कर्मचारीहरू, शैक्षिक अनुसन्धानमा कार्य गरीरहेका अनुसन्धानकर्ताहरूलाई समेत यस अध्ययनले सहयोग पुऱ्याउने छ ।

१.४. अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनका उद्देश्यहरू निम्नअनुसार छन् :

- १) शिक्षक पेशागत विकास तालिम कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकको भूमिका विश्लेषण गर्ने,
- २) शिक्षक पेशागत विकास तालिमको कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकको भूमिकाले पार्ने प्रभावका क्षेत्र पहिचान गर्ने ,
- ३) शिक्षक पेशागत विकास तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका उपायहरू खोजी गर्ने ,
- ४) शिक्षकको पेशागत विकास तालिम कार्यान्वयनमा देखापरेका समस्याहरू पत्ता लगाइ समाधानका लागि उपयुक्त उपायहरू खोजी गर्नु ।

१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नावली

यस अध्ययनमा उल्लेखित उद्देश्य पूरा गर्न देहायका प्रश्नहरूलाई अनुसन्धानात्मक प्रश्नावलीकोरूपमा लिई अनुसन्धानलाई केन्द्रित गरिएको छ ।

- १) शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको के कस्तो भूमिका रहने गर्दछ ?
- २) शिक्षक पेशागत विकास तालिम कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकले के कसरी सहयोग पुर्याएका छन् ?
- ३) के शिक्षक पेशागत विकास तालिमलाई प्र. अ. को भूमिकाले कक्षाकोठामुखी बनाउनमा सहयोग गर्दछ ?
- ४) शिक्षक पेशागत विकास तालिममा शिक्षकलाई सहभागी हुन पठाउँदा प्रधानाध्यापकलाई के कस्ता समस्या सिर्जना गरेका छन् ?
- ५) शिक्षक पेशागत विकास तालिममा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरू के के हुन सक्दछन् ?
- ६) यो अध्ययन पछि प्रधानाध्यापकलाई कसरी तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्दछ ?

७) यो अध्ययन पछि आगामी दिनमा यो तालिमलाई प्रभावकारी बनाउनमा नीतिगत तथा कार्यान्वयनगत तहमा के सुधार गर्न सकिन्छ ?

शिक्षक पेशागत विकासमा प्र.अ.को भूमिका सम्बन्धी माथिका प्रश्नहरूको जवाफ यस अनुसन्धानमा खोजिएको छ जसले गर्दा यी प्रश्नहरूले अध्ययनको परिकल्पनालाई पुरा गरेको छन् ।

१.६. अध्ययनको महत्व

यस अध्ययनले प्रधानाध्यापकको भूमिकाबाट तालिमको कक्षाकोठामुखि कार्यान्वयनलाई हेरिएकोले शिक्षा क्षेत्रमा शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि र सिकाइ उपलब्धि सुधारमा महत्वपूर्ण सहयोग गर्ने छ । पेशागत विकासमा आफ्नो भूमिकाको बारेमा प्रधानाध्यापकलाई सचेत बनाउदै शिक्षकलाई पेशागत विकासमा लाग्नको लागि थप हौसला र प्रेरणा प्रस्तुत अध्ययनले पुर्याउने हुदा प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकको लागि यो अध्ययन अत्यन्त महत्वपूर्ण रहेको छ । यस्तै शिक्षक तालिमको नीति निर्माण तहमा प्रधानाध्यापकको भूमिकालाई थप प्रभावकारी बनाउनमा आवश्यक नीतिगत तथा व्यवस्थापकीय कार्य गर्न , कार्यान्वयन तहमा यो तालिमका प्रत्येक चरणहरूमा प्रधानाध्यापकको भूमिकासँग तालिमको कार्यान्वयन पक्षलाई हेरी आवश्यकताअनुसार रणनीति निर्माण तथा व्यवस्थापकीय कार्य गर्नमा सहयोग गर्ने हुदा यस अध्ययनको महत्व देखिन्छ । भने साथसाथमा शिक्षा क्षेत्रमा सरोकार राख्ने सरोकारवालाहरू साथै शिक्षक तालिमको क्षेत्रमा कार्य गरीरहेका कर्मचारीहरू, शैक्षिक अनुसन्धानमा कार्य गरीरहेका अनुसन्धानकर्ताहरूलाई समेत यस अध्ययनले महत्वपूर्ण सहयोग पुर्याउने छ ।

१.७ अध्ययनको परिसीमा

यस अध्ययनलाई गुल्मी जिल्लाका तम्घास स्रोतकेन्द्र अर्न्तगतका श्री सिद्धबाबा उच्च माध्यमिक विद्यालय, श्री महेन्द्र उच्च माध्यमिक विद्यालय, श्री बुद्ध माध्यमिक विद्यालय, श्री उपल्लो तम्घास माध्यमिक विद्यालय र श्री रेसुङ्गा माध्यमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षकलाई छनौट गरीएको छ । शिक्षक पेशागत विकास तालिम संचालन गर्ने जिल्लाका माध्यमिक तहका रोष्टर प्रशिक्षक, जिल्ला शिक्षा कार्यालयका विद्यालय निरीक्षक र जिल्ला शिक्षा अधिकारीलाई नमूनाको रूपमा छनौट गरीएको छ । प्रधानाध्यापकको शिक्षक पेशागत विकास तालिममा पेशागत आवश्यकता फाराममा रहेको भूमिकाको विश्लेषण गर्न ५६ जना शिक्षकका पेशागत आवश्यकता फारामको अध्ययन गरीएको छ ।

१.८ प्राविधिक शब्दावलीको परिभाषा र अर्थ

यस अध्ययनमा प्रयोग गरिएका प्राविधिक शब्दहरूको सम्क्षिप्त परिभाषा र त्यस्ता शब्दहरूको अर्थलाई यसरी प्रष्ट पारिएको छ :

टिपिडी: टिचर्स प्रोफेसनल डिभलवमेन्ट (शिक्षक पेशागत विकास तालिम) को लागि तयार गरिएको एक महिने शिक्षक तालिम ।

रोष्टर प्रशिक्षकः शिक्षक तालिम सञ्चालनको लागि विषयगत विज्ञको रूपमा तयार गरिएको तालिम सहजकर्ता ।

आवश्यकता फाराम: शिक्षकलाई विद्यालयमा अध्यापन गर्दा गराउदा आइपरेका विषयगत तथा शिक्षण विधि र तरिका सम्बन्धी समस्यालाई समाधानका उपायहरू समेत उल्लेख गरी शिक्षकद्वारा तयार पारिएको फाराम ।

परिच्छेद दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा अवधारणात्मक

खाँका

यस परिच्छेदमा शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका शीर्षकसँग सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाकालाई प्रस्तुत गरिएको छ । सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनले यस अघि यस शीर्षकसँग सम्बन्धित अनुसन्धान के कति भएका रहेछन् भन्ने जानकारी प्राप्त हुन्छ भने यसको साथसाथै शिक्षक पेशागत विकास तालिम र यो तालिममा प्रधानाध्यापकले निर्वाह गर्नु पर्ने कुराको सम्बन्धमा प्रष्ट नभएका कुरालाई यसले प्रष्ट पार्न सहयोग गर्नेछ । यस अध्ययनमा प्रस्तुत गरिएको सैद्धान्तिक खाकाले अनुसन्धान कार्यलाई निश्चित दिशा तर्फ लैजान सहयोग गर्दछ । सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा अवधारणात्मक खाकालाई निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

अनुसन्धान कार्यलाई पूर्णता दिनको लागि अध्ययनको विषय वा सो सँग मिल्दाजुल्दा विषयहरूमा हाल सम्म भए गरेका कार्यहरू, व्यक्तिका सम्बन्धित लेख, रचना, शोधकार्य, कार्यपत्र आदि प्रकाशित तथा अप्रकाशित कृतिहरूको पुनरावलोकन गर्नु जरूरी हुन्छ । यसबाट अध्ययन कार्यमा हालसम्म भएका प्रयासहरूबारे तुलनात्मक अध्ययन गरी तथ्य पत्ता लगाउन र निष्कर्षमा पुग्ने प्रयास गरिएको छ ।

विद्यार्थीहरूको अध्ययन गर्ने व्यक्ति शिक्षक हो । यसले विद्यार्थीहरूका चाहना अनुसार शिक्षण विधि प्रयोग गरी चरित्रवान र अनुशासित व्यक्ति तयार गर्दछ । तालिम प्राप्त शिक्षकले वालबालिकाको मनोविज्ञान बुझि सिकाई आवश्यकताको पहिचान गरी सिकाईका लागि अनुकूल वातावरणको सिर्जना गर्दछ ।

शैक्षणिक व्यवस्थापनको सबैभन्दा जिम्मेवार पक्ष शिक्षक हो । तालिम प्राप्त शिक्षकले यो जिम्मेवारीलाई राम्रोसँग उपयोग गर्ने तथा सिकाई बिना शिक्षण हुदैन भन्ने कुरा र युक्ति शिक्षण सिकाइमा जवाफदेहिता वहन गर्न सक्ने हुन्छ । बदलिदो सामाजिक परिवेश अनुरूप परिवर्तीत शिक्षाका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरुको परिपूर्ति गर्ने, विद्यार्थीको सिकाई आवश्यकताको पहिचान गरी सोहि अनुरूपको दक्ष जनशक्ति निर्माणमा शिक्षकको महत्वपूर्ण भूमिका रहने हुदा राज्यले विभिन्न समय समयमा शिक्षक तालिमका विभिन्न मोडेलहरु प्रयोगमा ल्याएको पाइन्छ । सोहि अनुरूप वर्तमान अवस्थामा शिक्षक पेशागत विकास तालिमलाई शिक्षकमा व्यवसायिकता अभिवृद्धि गरी शिक्षण सिकाइ तथा शिक्षण पेशा प्रति सकरात्मक सोचको विकास गरी शिक्षकको पेशागत विकास गर्ने उद्देश्य राज्यले यसै शिक्षक तालिम मार्फत लिएको छ, भने यसको साथै विद्यालयको समग्र विकासको नेतृत्वदायी भूमिकाको रूपमा प्रधानाध्यापकले लिदै पेशागत रूपमा दक्ष शिक्षक र विद्यालयलाई कहाँसम्म पुर्याउने भनि दूरदृष्टि भएका प्रधानाध्यापकको परिकल्पना शिक्षक पेशागत विकास तालिमले लिएको छ । सोहि अनुरूप प्रधानाध्यापक विद्यालयको शैक्षिक, शैक्षणिक तथा व्यवस्थापकीय विकासको लागि प्रभावकारी नेतृत्व वहन गर्नुपर्ने हुन्छ । (शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रम क्षेत्रीय योजना, २०६८ – २०७१), ले विद्यालयको योजनाबद्ध विकास गरी विद्यालयलाई निरन्तर सिकिरहने संस्थाको रूपमा स्थापित गर्ने कार्य मुख्यरूपमा प्र.अ. को नेतृत्व क्षमतामा निर्भर गर्दछ, जसको लागि मुखामुख वा परियोजनामा आधारित दृष्टिकोणमा यो तालिम सञ्चालन हुने कुरा उल्लेख छ । यसैले प्रधानाध्यापकको नेतृत्व क्षमतामा अभिवृद्धि गरि समग्र शैक्षणिक व्यवस्थापनमा प्रधानाध्यापकलाई जवाफदेही बनाउन खोजिएको पाइन्छ ।

(विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६७–२०७१), ले पेशागत विकासको लागि ४०५० जना प्रधानाध्यापकलाई नेतृत्व विकास क्षमता विकास तालिम दिने लक्ष्य राखेको छ, / (TPD support material, Palpa), ले शिक्षकको

पेशागत विकास तालिमको सुरुवात शिक्षक स्वयम् (individual), विद्यालय (organization) र समग्र शिक्षा प्रणाली (education system) का आवश्यकता निहीत हुने भएकोले प्रत्येक विद्यालयका प्र.अ.हरूलाई हबद्वारा प्रत्येक वर्ष श्रावण महिनाभित्र टिपिडी प्रस्ताव सङ्कलन एवम् प्रवोधीकरणसम्बन्धी सघन अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । यस्तै शिक्षकहरूका आवश्यकताहरू स्पष्ट रूपमा आउन शिक्षकका शैक्षणिक (Pedagogical) र सामान्य सर्वव्यापी (Generic) आवश्यकताहरूलाई प्र.अ. मार्फत स्रोतकेन्द्रसम्म संकलन गर्ने कार्यमा सहयोग पुगोस, टिपिडी कार्यान्वयनमा प्र.अ.हरू आफ्नो भूमिका बारेमा स्पष्ट हुन सक्नु, प्रशिक्षण लिन बाँकी रोष्टर प्रशिक्षकहरू टिपिडी कार्यान्वयन प्रक्रियामा स्पष्ट होउनु भन्ने उद्देश्यले प्रत्येक स्रोतकेन्द्रमा सबै प्र.अ. तथा रो.प्र अभिमुखीकरण कार्यक्रम स्रोतकेन्द्रको आयोजनामा गर्नुपर्दछ आदि कुराको व्यवस्था विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमले गरेको र सोही अनुरूप यस अध्ययनले शिक्षक पेशागत विकासमा संचालन गरिने विभिन्न क्रियाकलापमा प्रधानाध्यापकको भूमिकामा जोड दिएको छ ।

शाह, (२०६३) ले आफ्नो लेखमा प्र.अ.ले खेल्नुपर्ने भूमिका बारेमा उल्लेख गर्दै प्र.अ. एक सल्लाहकारको रूपमा, व्यवस्थापकको रूपमा, प्रशासकको रूपमा, सुपरिवेक्षकको रूपमा, पाठ्यक्रम कार्यान्वयनकर्ताको रूपमा तथा परिवर्तनका संवाहकको रूपमा रहेको वर्णन गरेका छन् । यसरी प्रधानाध्यापकको भूमिका विद्यालयमा महत्वपूर्ण मियोको रूपमा रहने हुदा प्रधानाध्यापकलाई यस अध्ययनमार्फत कर्तव्यबोध गराउन खोजिएको छ ।

पोखेल, (२०६७) पेशागत विकास भनेको शिक्षकलाई उसको वृत्तिविकासमा अगाडि बढ्नका लागि प्रदान गरिने तालिम मात्र होइन । अपितु शिक्षकले आफ्नो पेशालाई प्रभावकारी बनाउन प्राप्त गर्ने विविध ज्ञान, सीप तथा अनुभवको

संगालो हो । यसमा औपचारिक रुपमा आयोजना गरिएका कार्यशाला, सेमिनार, बैठक, तालिम, परामर्शका साथै अनौपचारिक रुपमा गरिने पेशागत प्रकाशनको अध्ययन, सहपाठी छलफल, स्वआर्जित अनुभव हुन सक्छ । यस अध्ययनले शिक्षक पेशागत विकासमा शिक्षकलाई एक व्यवसायिक शिक्षकको रुपमा विकास गर्न खोजेको पाइन्छ ।

शाक्य (२०५७) ले आफ्नो लेखमा उल्लेख गर्दछन्, प्र.अ.को छनोट प्रायः विद्यालयको शिक्षकहरूको माझबाट टपक्क टिपेर गरिन्छ र फेरि चाहेमा वि.व्य.स.ले घटुवा गर्न पनि सक्छन् । एकातिर शिक्षकको असन्तुष्टि कम गराउन प्र.अ. संग ज्यादै न्यून स्रोत साधन हुन्छन् भने अर्कातिर शिक्षकलाई पेशागत सहायता प्रदान गर्न पनि सबै प्रधानाध्यापक सक्षम हुनेनन् । माथिल्लो शैक्षिक योग्यता तथा लामो शिक्षण अनुभवको आधारमा प्रधानाध्यापक नियुक्ति गर्ने परिपाटीको कानुनीरूपमै सुरुवात नहुनुले प्रधानाध्यापक भन्दा शिक्षण कौशल भएका, अनुभवी एवं विशेषज्ञ शिक्षक शिक्षककै रुपमा रहेका कारण प्रधानाध्यापकले पेशागत सपोर्ट गर्न सकिरहेका छैनन् । विद्यालयमा प्र.अ.को प्रशासनिक भूमिका एकदम फितलो बन्न गएको छ । यसै लेखको निष्कर्षमा भनिएको छ प्र.अ. अन्य शिक्षक भन्दा एक स्तरमाथि हुनुपर्छ । एकपटक नियुक्त प्र.अ.लाई सोहि विद्यालयमा पहिलेकै दर्जामा घटुवा गरिनुहुँदैन । प्रधानाध्यापकले शिक्षकलाई पेशागत सहायता प्रदान गर्न सक्नुपर्दछ । यसरी प्रधानाध्यापक र शिक्षक विद्यालयमा व्यवस्थापक र कर्मचारीको रुपमा रहने हुँदा व्यवस्थापक सदैव मातहत वा समकक्षी भन्दा गुण र विशेषतामा साथै कार्य विवरण, अधिकार र जिम्मेवारीमा माथि रहनु पर्ने र प्रधानाध्यापकलाई विशेष जिम्मेवारी कानुनी रुपमा प्रदान गर्न सकेमा शैक्षिक नेतृत्व सफल हुने देखिन्छ ।

शिक्षा विभाग (०६२/०६३) द्वारा गरिएको अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार पनि तालिम प्राप्त शिक्षकको शिक्षण प्रस्तुति राम्रो पाइएको छ । तालिम प्राप्त शिक्षकहरूले कक्षा व्यवस्थापनका विभिन्न तौर तरिका अपनाउन सक्दछन । कक्षामा विभिन्न शिक्षण विधि तथा शैक्षिक सामाग्री प्रयोग गरी अध्यापन गराउन सक्दछन । विद्यालयहरूमा कक्षा व्यवस्थापनमा लचकता, स्रोत र साधनको उचित परिचालन, विद्यार्थी भर्नामा वृद्धि, उत्तीर्ण हुने विद्यार्थी सख्यामा वृद्धि हुनुको साथै तालिम प्राप्त शिक्षकहरू धेरै अनुभवि भएका हुन्छन । फलत : कक्षामा उचित ढंगले पठनपाठन गराउन सक्दछन् । वास्तवमा तालिमप्राप्त शिक्षकले नै वास्तविक रुपमा शिक्षण गर्न सक्ने कुरा उल्लेख गरेको हुदा अनुसन्धानमा यस अध्ययनले तालिमको महत्वलाई उल्लेख गरेको छ ।

शिक्षा विभाग (२०५९।०६०) द्वारा शिक्षक तालिमको प्रभावकारिता अध्ययन शीर्षकमा गरिएको अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसार पनि तालिमलाई कक्षासम्म पुर्याउने कठिन भएको छ । शिक्षक तालिम प्राप्त भएपनि सामाग्रीको अभाव, ठूला कक्षा, शिक्षक शिक्षण पेशामा प्रतिवद्ध नहुनु, विद्यालयको प्रधानाध्यापकको दक्षताको कमि आदि कारणले शिक्षक तालिम कक्षासम्म नपुगेको बताइएको छ । प्रस्तुत प्रतिवेदनमा तालिम प्राप्त शिक्षकबाट गरिनुपर्ने पेशागत शैक्षिक क्रियाकलाप मध्ये तालिमको कक्षाकोठाको कार्यान्वयनलाई बढी जोड दिएको छ । शिक्षकलाई तालिम दिइसकेपछि यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन कक्षाकोठामा हुने हुँदा सो कार्यमा प्रधानाध्यापकको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने कुरामा जोड दिएको छ । शिक्षक पेशागत विकास तालिमका आवश्यकता प्रस्ताव सङ्कलन, आवश्यकता विश्लेषण तथा प्रमाणाकरण, तालिम कार्यशाला सञ्चालन, शैक्षणिक परामर्श कार्य लगायतका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा हरेक क्रियाकलापमा प्रधानाध्यापकको सक्रिय भूमिका रहने र यी

क्रियाकलापको प्रभावकारी कार्यान्वयनले तालिमलाई कक्षाकोठा केन्द्रित बनाउने हुन्छ ।

२.२. साहित्यको पुनरावलोकनको उपादेयता

शिक्षक तालिम र प्रधानाध्यापकको भूमिका सम्बन्धमा भएका विभिन्न साहित्यको अध्ययनले शैक्षिक गुणस्तरको सुधारको लागि प्रधानाध्यापकको भूमिकालाई सबल बनाउनु पर्ने कुरामा जोड दिएको पाइन्छ । तालिमप्राप्त शिक्षकले नै वास्तवमा शिक्षण सिकाईको उद्देश्य बमोजिम शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप संचालन गर्ने र शिक्षाको गुणात्मक सुधार हुने कुरा देखिन्छ । शिक्षक पेशागत विकास तालिममा पनि तालिम संचालनका विभिन्न क्रियाकलाप तथा चरणहरूमा प्रधानाध्यापकले जवाफदेहीपूर्ण रूपमा भूमिका निर्वाह गरेमा तालिम वास्तवमा कक्षाकोठामुखी हुने हुदा माथि उल्लेखित साहित्यको पुनरावलोकनले अनुसन्धानलाई उपलब्धिमूलक बनाएको छ ।

विगत लामो समय देखि शिक्षकको लागि संचालन भएका तालिम कार्यक्रम मध्ये शिक्षक तालिम कार्यशालाबाट ९८.२ (शै.ज.वि.के.) प्रतिशत शिक्षकहरू तालिम पूरा गरेको भएपनि तालिम गुणस्तरको सम्बन्धमा निकै प्रश्नहरू उठेको पाइन्छ । तथापि शिक्षण पेशामा रहेका सम्पूर्ण जनशक्तिको पेशागत योग्यताको रूपमा रहेको लामो अवधिको तालिम पुरा भईसकेको अवस्थालाई एउटा महत्वपूर्ण उपलब्धिको रूपमा लिन सकिन्छ । अबका दिनमा शिक्षण पेशामा प्रवेश गर्न आउने व्यक्ति तालिम प्राप्त गरिसकेको हुनुपर्ने कानुनी प्रावधानले गर्दा शिक्षकको पेशागत विकास कार्यक्रममा गुणस्तरीयता र प्रभावकारिता ल्याउन सरकारकातर्फबाट सक्दो ध्यान पुर्याउने सक्ने शिक्षक पेशागत विकास तालिम नितान्त रूपमा शिक्षक र शिक्षण सिकाई क्रियाकलापका विविध पक्षसंग सम्बन्धित

रहने हुन्छ । यसले शिक्षकलाई सैद्धान्तिक ज्ञान भन्दा पनि शिक्षण विधि र प्रक्रियाको सम्बन्धमा सेवा र टेवा पुर्याउने हुँदा यसको मुख्य उद्देश्य कक्षाकोठामुखी देखिन्छ ।

शिक्षक जनशक्तिको ठूलो जनसख्यालाई उनीहरूको पेसागत आवश्यकता सम्बोधन गरी पेसागत विकास कार्यमा सरिक गराउनु पक्कै पनि चुनौतिपूर्ण कार्य हो । यसको लागि विद्यालय पक्ष र शिक्षक आफैको रुचिपूर्ण प्रयास नितान्त आवश्यक देखिन्छ । शिक्षक सहयोगका लागि काम गर्ने निकाय, व्यक्ति एवम सस्थाहरूले समेत यसमा समन्वयात्मक सहयोग गर्दै पेसागत सहयता उपलब्ध गराउन सकेमा यसको प्रभावकारिता रहन सक्दछ । सरकारी तवरबाट समेत शिक्षकको पेसागत विकास कार्यक्रमले दिने परिणामलाई मध्यनजर गर्दै साधन र स्रोतको पर्याप्ततामा प्रतिबद्ध गराउनु पर्दछ । यद्यपि यी सबै प्रयासको प्रभावकारी कार्यान्वयन प्रधानाध्यापको अर्थपूर्ण उपस्थिति र भूमिकामा भर पर्ने हुँदा शिक्षक पेसागत विकास तालिम कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकहरूको भूमिकालाई महत्वपूर्ण मानिएको छ ।

अतः यस शीर्षकमा प्रभावकारी शैक्षणिक व्यवस्थापनको लागि शिक्षकको व्यवसायिकतामा अभिवृद्धि गर्ने शिक्षक तालिमको रूपमा वर्तमान समयमा शिक्षक पेसागत विकास तालिमलाई सञ्चालनमा ल्याइएको छ । यो तालिमको महत्वपूर्ण पक्ष शिक्षकले ज्ञान तहका पक्षहरूमा भन्दा पनि शिक्षण सीपमा परेका समस्यामा केन्द्रित रही तालिमको आयोजना हुने र तालिमका प्रत्येक चरणहरूलाई चक्रिय रूपमा संचालन गरिने हुदा कक्षाकोठा भित्र तालिमको कार्यान्वयन पक्षमा जोड दिएको पाइन्छ । शैक्षिक नेताको रूपमा प्रशासक, व्यवस्थापक तथा कार्यान्वयनकर्ताको रूपमा प्रधानाध्यापकलाई स्विकार गरि शैक्षिक गुणस्तर विकास र विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धि सुधारमा प्रधानाध्यापकको भूमिकाले महत्वपूर्ण

योगदान पुर्याएको पाइन्छ । माथि उल्लेख गरिएका सोध कार्य तथा अध्ययनको निष्कर्ष तथा सुझावहरूले शिक्षक पेशागत विकास तालिमको प्रभावकारिताका लागि प्रधानाध्यापकको भूमिका तथा शिक्षक पेशागत विकास तालिमको सन्दर्भलाई प्रस्तुत गरेको छ । यस अध्ययनमा सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनले शोध अध्ययनलाई सही मार्गमा निर्देशित गर्न र निश्चित सिद्धान्त तय गर्न मद्दत पुर्याएकोले यसको शैक्षिक उपादेयता रहेको छ ।

२.३. सैद्धान्तिक खाका

कुशल, दक्ष र विद्यालयलाई कहाँसम्म पुर्याउने भन्ने दूरदृष्टि भएको प्रधानाध्यापकबाट नै विद्यालयको भविष्य निर्धारण हुने गर्दछ । विद्यालयको सम्पूर्ण शैक्षिक कार्यक्रमलाई गुणस्तरीय बनाई शैक्षिक लक्ष्य र उद्देश्य पूरा गर्नका लागि प्र.अ.ले विद्यालयका सरोकारवाला पक्षहरू साथसाथै शिक्षकको उत्प्रेरणा जगाउने किसिमले कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ । उत्प्रेरणा सम्बन्धी विभिन्न सिद्धान्तहरू प्रतिपादन भएका वर्तमान अवस्थामा प्रसिद्ध सिद्धान्त फ्रेडरिक हजवर्गको प्रेरक आरोग्य सिद्धान्त (Dual factor Theory, Two factor Theory) (सन् १९५०) लाई यस अध्ययनको शैद्धान्तिक खाकाको रूपमा लिइएको छ । फ्रेडरिक हजवर्गले सन् १९५० मा अमेरिकाको पिटर्सवर्ग, पेन्सिलभानिया र त्यस वरिपरिका क्षेत्रहरूमा स्थापित ११ वटा फर्ममा कार्यरत २०० जना इन्जिनियर एवं लेखापालहरूलाई संलग्न गराई उनीहरूको कार्य सन्तुष्टिको बारेमा एक अध्ययन गरेका थिए । सो अध्ययनको मुख्य उद्देश्य मानिसहरू के चाहन्छन् र के ले गर्दा उनीहरूलाई काम गर्नमा प्रेरित गर्दछ, भन्ने बारेमा पत्ता लगाउनु थियो । यस अध्ययनमा उनीहरूले आफ्नो कार्यको कुनै अवस्थामा खास किसिमको राम्रो अनुभव गर्दछ र कुन अवस्थामा विचित्र किसिमको नराम्रो अनुभव गर्दछ भन्ने सोधेर विश्लेषणको लागि तथ्यांकहरू प्राप्त गर्न विवेचनात्मक प्रसङ्ग विधिको प्रयोग गरि एउटा निष्कर्ष

निकाले । उक्त निष्कर्ष यस्तो थियो व्यक्ति कार्यबाट असन्तुष्ट रहन्छ भने त्यसको प्रमुख कारण ऊ कार्यरत रहेको वातावरण हो तर कार्यबाट सन्तुष्ट हुनुको कारण पनि कार्य नै हो । यी तत्वहरुलाई आरोग्य तत्व र अभिप्रेरक तत्त्व गरि निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

१. आरोग्य तत्त्व

आरोग्य तत्वहरु कार्यको वातावरण संग सम्बन्धित छन् । यस तत्त्वले व्यक्तिलाई उत्कृष्ट कार्य गर्नको लागि अभिप्रेरित गर्दछ । हजवर्गका अनुसार आरोग्य तत्त्व अन्तर्गत संगठन वा संस्थाको नीति, प्रशासनिक व्यवस्था, प्राविधिक सुपरिवेक्षण, मातहतका शिक्षक कर्मचारीसँगको सम्बन्ध, तलव भत्ता, नोकरीको सुरक्षा, कार्य सन्तुष्टि आदि पर्दछन् । यी आरोग्य तत्वहरुले कर्मचारीको कार्य दक्षतामा कुनै किसिमको वृद्धि गर्दैन तर कार्य असन्तुष्टिको कारण उसको कार्य सम्पादनमा आउने ह्रासलाई रोक्दछन् ।

२. अभिप्रेरक तत्त्व

उत्प्रेरणात्मक वा अभिप्रेरक तत्त्वले उत्कृष्ट कार्य सम्पादनको लागि व्यक्तिहरुलाई उत्प्रेरित गर्दछन् । यस तत्त्वको अभावमा मानिसमा असन्तुष्टि पैदा हुन्छ । यस्ता अभिप्रेरक तत्वहरु: उपलब्धि, मान्यता, वृद्धि, कामको स्वभाव, विकास र जिम्मेवारी आदि हुन् । वैयक्तिक विकास, उत्तरदायित्व पहिचान, मान्यता, उपलब्धि आदि कुरामा विशेष ध्यान दिएर कार्यप्रति अभिप्रेरणा जगाउनुपर्दछ भन्ने यस सिद्धान्तको मान्यता छ ।

यसरी हजवर्गले कर्मचारीहरूलाई काममा उत्प्रेरित गराउन प्रथम चरणमा आरोग्य तत्वहरू अर्थात निर्वाह तत्वहरूको समाधान गर्नु पर्दछ, जसको कारणबाट कर्मचारीहरू असन्तुष्टि जाहेर गर्दछन् । त्यसपछि उत्प्रेरक तत्वको सहाराले कर्मचारीहरूलाई कार्यमा उत्प्रेरित गराउनु पर्दछ भन्नु नै माथिको सिद्धान्तको मुख्य सार हो । शैक्षिक गुणस्तर विकासको महत्वपूर्ण पक्ष शिक्षक हो । गुणस्तर युक्त शिक्षकबाट नै शिक्षाका सम्पूर्ण गुणस्तरीय व्यवस्थापन सम्भव हुन जान्छ । शिक्षक आफ्नो पेशाबाट कार्यसन्तुष्ट भएको खण्डमा कार्यसम्पादनमा निष्ठापूर्वक तथा इमान्दारपूर्वक प्रतिवद्ध रही काम गर्दछन् भने कामप्रति असन्तुष्ट भएको खण्डमा स्वभाविक रूपमा कार्यसम्पादनमा सकारात्मक रूपमा काम गर्न सक्दैनन् । उच्च कार्य सम्पादनले उच्च कार्य सन्तुष्टि प्रदान गर्ने हुदा कार्यसम्पादनको क्रममा शिक्षकलाई दिने मौद्रिक तथा गैर मौद्रिक उत्प्रेरणाले कार्य सन्तुष्टिको स्तरमा प्रभाव पार्दछ । कार्यसन्तुष्टिले कार्य सम्पादनलाई प्रोत्साहन गर्दछ र कार्य सम्पादनले पनि कार्य सन्तुष्टिलाई मच्चत गर्दछ । यसरी कुनै पनि विद्यालयमा शिक्षकको ठूलो बौद्धिक समुहलाई परिचालन गर्ने मुख्य जिम्मेवार प्रशासक प्रधानाध्यापक हुने भएकोले उनीहरूलाई उत्प्रेरित गरी कार्य गर्न सकेमा मात्र विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर सुधार्न सकिने हुन्छ । शिक्षक पेशागत विकास तालिममा पनि प्रत्येक चरणहरू प्र.अ. अभिमुखीकरण, आवश्यकताको सङ्कलन, प्रमाणीकरण र प्रोफाइल विकास, तालिमको मोड्युल विकास र तालिम कार्यशाला सञ्चालन , स्वाध्ययन-अभ्यास र शैक्षणिक-परामर्श मा पनि शिक्षकको मानवीय पक्षलाई सम्मान गर्दै सन्तुष्टि प्रदान गर्न सकेमा तालिमको लक्ष्य पुरा हुने भएकोले यस अध्ययनमा अभिप्रेरणा सिद्धान्तको वैचारिक खाका प्रयोग गरी यस अनुसन्धानलाई अगाडि बढाइएको छ ।

अतः यस शोधपत्र लेखनको क्रममा गरिएको सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाकाले अध्ययनलाई सही मार्ग निर्देशन गर्न निश्चित सिद्धान्तको

परिधिमा सीमावद्ध गर्न सही सिद्धान्त चयन गर्न, सैद्धान्तिक विचलन रोक्न, शोधलाई निश्चित दिशामा लैजान र अध्ययनलाई मार्ग निर्देश गर्न सहयोग गरेको छ । अनुसन्धानलाई निश्चित ढाँचामा निर्माण गर्न उपयोगी भएको छ । अध्ययन गर्ने क्रममा विषयान्तर हुनबाट बचाई शोधलाई संगठित बनाउन मद्दत गरेको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा समावेश गरिएको फ्रेडरिक हजवर्गको प्रेरक आरोग्य सिद्धान्तले शोध कार्यमा तालिमका आरोग्य तत्व तथा अभिप्रेरक तत्वहरुको भूमिकालाई शिक्षक पेशागत विकास तालिम र प्रधानाध्यापकको भूमिका संग जोडिएको छ ।

परिच्छेद - तीन

अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका शीर्षकको यस शोध अध्ययनको परिच्छेद तीनमा अध्ययनको विधि र प्रक्रियालाई उल्लेख गरिएको छ । यस अर्न्तगत अनुसन्धानात्मक ढाँचा, जनसख्या र नमूना छनौटको आधार,

नमूना छनौट विवरण तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोत साधनहरु र तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया साथै तथ्याङ्कको विश्लेषण प्रक्रियालाई समावेश गरिएको छ ।

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा

अनुसन्धान कार्यलाई व्यवस्थित र क्रमबद्ध रूपमा संचालन गर्न तयार गरिने योजना, रणनीति र पूर्वनिर्धारित स्वरूपलाई अनुसन्धानात्मक ढाँचा भनिन्छ । अनुसन्धानको क्रममा प्राप्त तथ्याङ्क तथा सूचनाहरु मध्ये मापन गर्न सकिने तथ्याङ्कलाई प्रतिशतमा र मापन गर्न नसकिने तथ्याङ्कहरुलाई गुणात्मक ढाँचामा व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययनको प्रमुख उद्देश्य शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिकासँग सम्बन्धित रहेको हुँदा यो तालिम कार्यान्वयनका प्रत्येक चरणहरुमा यो तालिमको प्रधानाध्यापकसंगको सम्बन्धका बारेमा अनुसन्धान गर्ने प्रयास गरिएको छ । प्र.अ. को तालिम कार्यान्वयनमा भएको भूमिकाले शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकहरुमा परेको प्रभाव पत्ता लगाउन गुणात्मक तथा परिमाणात्मक दुवै ढाँचा प्रयोग गरिएको छ । यस अनुसन्धान मूलतः गुणात्मक भए पनि तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा गुणात्मक तथा परिमाणात्मक दुवै पक्षहरुलाई समेटिने भएकोले यो अध्ययन मिश्रित ढाँचामा आधारित छ । (खनाल, २०६०ः)

३.२ जनसंख्या तथा नमूना छनौट

प्रस्तुत शोधकार्यको लागि जनसंख्याको निर्धारण र नमूनाको छनौट निम्न अनुसार गरिएको छ ।

गुल्मी जिल्लाका २१ वटा स्रोतकेन्द्र मध्ये तम्घास स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका ३ वटा माध्यमिक विद्यालय र २ वटा उच्च माध्यमिक विद्यालयहरू गरी ५ वटा विद्यालयहरूका १ जना प्रधानाध्यापक, सोही विद्यालयका २,२ जना शिक्षकहरू, शिक्षक पेशागत विकास माध्यमिक तहका ५ जना रोष्टर प्रशिक्षकहरू, जिल्ला शिक्षा कार्यालय गुल्मीका ३ जना विद्यालय निरीक्षक र २ जना स्रोतव्यक्ति, गुल्मी जिल्लाका जिल्ला शिक्षा अधिकारीलाई नमूनाको रूपमा छनौट गरिएको छ । यस्तै गुल्मी जिल्लाका मजुवा स्रोतकेन्द्रका ३० वटा नेटादर्लिङ स्रोतकेन्द्रका १० वटा, बडागाँउ स्रोतकेन्द्रका १६ वटा गरि ५६ जना शिक्षकका पेशागत आवश्यकता प्रस्तावलाई नमूनाको रूपमा सङ्कलन गरिएको छ ।

३.३ नमूना छनौटको प्रक्रिया

गुल्मी जिल्लामा जम्मा ५६० सामुदायिक विद्यालय रहेकोमा ५२ वटा उच्च माध्यमिक विद्यालय, १५१ वटा माध्यमिक विद्यालय र ३५७ प्राथमिक तहका विद्यालय रहेका छन् । यी विद्यालयहरूमा शैक्षिक सेवा प्रवाहलाई चुस्त र दुरुस्त बनाउनको लागि २१ वटा स्रोतकेन्द्र रहेको छन् । (स्रोत: जि.शि.का. गुल्मी डायरी २०६९) । यस अध्ययनमा २१ स्रोतकेन्द्र मध्ये तम्घास स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका ५ वटा माध्यमिक तहका विद्यालयहरूलाई गोला प्रथाद्वारा नमूनाको रूपमा छनौट गरिएको छ ।

यस अध्ययनमा नमूना छनौटको प्रक्रियालाई तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ:

विवरण	छनौटजनसख्या	जनसख्या	प्रतिशत	छनौटको आधार
विद्यालय (मा.वि)	५	५	१००	उद्देश्यमूलक
शिक्षक आवश्यकता प्रस्ताव फाराम (मा.वि)	५६	२५००	२.२४	सुविधाजनक

प्रधानाध्यापक (मा.वि)	५	५	१००	उद्देश्यमूलक
शिक्षक (मा.वि.)	१०	१००	१०	उद्देश्यमूलक
रोष्टर प्रशिक्षक (मा.वि)	५	५	१००	सुविधाजनक
वि नि	३	९	८१	सुविधाजनक
स्रोतव्यक्ति	२	२१	४२	सुविधाजनक
जि.शि.अ.	१	१	१००	उद्देश्यमूलक

(जि.शि.का, गुल्मी)

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलन का साधनहरु

यस अध्ययनको उद्देश्य प्राप्तिका लागि निम्नानुसारका तथ्याङ्क सङ्कलन का साधनहरुको प्रयोग गरिएका छन् ।

३.४.१. अन्तवार्ता प्रश्नावली

यस अध्ययनमा शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका सम्बन्धमा प्रधानाध्यापकको भूमिकालाई अझ प्रभावकारी बनाउने सवालमा परेका समस्या, समाधानका उपाय तथा शिक्षक पेशागत विकास तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका सम्बन्धमा प्रधानाध्यापकलाई प्रदान गर्नुपर्ने जिम्मेवारी र अधिकारको खोजी गर्ने उद्देश्य प्राप्तिको लागि तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न प्रधानाध्यापक, शिक्षक, रोष्टर प्रशिक्षक, विद्यालय निरीक्षक र स्रोतव्यक्तिबाट अलग अलग प्रश्नावलीको आधारमा तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । यसमा शिक्षक पेशागत विकास तालिमको प्रभावकारिताको पक्षमा प्रधानाध्यापकलाई परेका समस्या, यो तालिमलाई कक्षाकोठामुखी बनाउनमा प्रधानाध्यापकले खेल्नुपर्ने भूमिका,

तालिमलाई थप प्रभावकारी बनाउनमा प्रधानाध्यापकलाई थप प्रदान गर्नुपर्ने अधिकार तथा जिम्मेवारी आदि पक्ष समावेश गरिएको छ ।

३.४.२. डायरी टिपोट

शिक्षक पेशागत विकास तालिम र यसमा प्रधानाध्यापकको भूमिका सँग सम्बन्धित विभिन्न विषयवस्तुलाई विभिन्न स्रोतबाट डायरी टिपोट गरि विश्लेषण गरिएको छ । साथै सो सम्बन्धमा विभिन्न सम्बन्धित व्यक्तिहरु: विद्यार्थी, अभिभावक, व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरु तथा शिक्षा सरोकारवालाहरुको भनाईलाई डायरी टिपोट गरी अध्ययनलाई थप उद्देश्यमूलक बनाउने प्रयास गरिएको छ ।

३.४.३. फाराम

शिक्षक आवश्यकता प्रस्ताव सङ्कलनलाई शिक्षक पेशागत विकास तालिम सञ्चालनको महत्वपूर्ण पक्षको रूपमा लिइन्छ । प्रत्येक स्रोतकेन्द्रमा २ दिने प्रधानाध्यापक प्रवोधीकरण कार्य सम्पन्न भईसके पछि प्रधानाध्यापक द्वारा शिक्षकका पेशागत आवश्यकता सङ्कलन फाराम वितरण गरी शिक्षकले वितरित फाराममा आफ्ना पेशागत आवश्यकता उल्लेख गर्ने काम गरिन्छ । यसरी पेशागत आवश्यकता भरी तयार गरिएको फारामलाई प्रधानाध्यापकले विश्लेषण गरी तत्काल विद्यालयबाट सपोर्ट हुने भए विद्यालयले आवश्यकता समस्याको समाधान गर्ने प्रयास गर्दछ र यदि आवश्यकता पेशागत विकास तालिममा सम्बोधन गर्न आवश्यक भए आवश्यकता फारामलाई प्रमाणित गरी विद्यालयको छाप सहित सम्बन्धित स्रोतकेन्द्रमा पठाउनु पर्ने हुन्छ । यस अध्ययनमा पनि

जिल्लाका ५६ जना शिक्षकका पेशागत आवश्यकतालाई सङ्कलन गरी विश्लेषण गरिएको छ । (फाराम नमूना अनुसूची ६ मा राखिएको छ ।)

३.५ सूचना सङ्कलनको प्रक्रिया

अध्ययनलाई पूर्णता दिनको लागि शोधकर्ता स्वयं नमूना छनोटको विद्यालयमा पुगी तथ्याङ्क सङ्कलन का साधनहरु लिई तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । यस अध्ययनमा अन्तवार्ता प्रश्नावली, शिक्षक पेशागत आवश्यकता फाराम लाई सूचना सङ्कलन को प्राथमिक स्रोतको रूपमा लिएको छ भने विद्यालय तथ्याङ्क, पुस्तक, पत्र पत्रिका र विभिन्न लेखलाई तथ्याङ्क सङ्कलनको द्वितीय स्रोतको रूपमा लिएको छ । यसरी यो शोध पत्र प्राथमिक र द्वितीय स्रोतबाट तथ्याङ्क सङ्कलन को प्रक्रियामा आधारित छ । अनुसन्धानको क्रममा प्रयोग गरिएका तथ्याङ्क, नमूनाबाट प्राप्त सूचना, तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरु तथा सन्दर्भ सामग्रीमा उल्लिखित स्रोत सन्दर्भहरु नै तथ्याङ्क सङ्कलनको स्रोत रहेका छन् ।

३.६ तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण प्रक्रिया

यस अनुसन्धानको लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क तथा सूचनाहरु सङ्कलन गर्न आवश्यक प्रश्नावली तथा आवश्यकता सङ्कलन फाराम विकास गरी अनुसन्धानकर्ता स्वयम्बाट नै नमूना छनोट गरिएको विद्यालयमा गई तथा छनोट नमूना समक्ष पुगी आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । सीमित साधन स्रोत र समयको बाबजुद सङ्कलन गरिएका तथ्याङ्कहरुलाई उद्देश्य अनुसार विश्लेषण गरिएको छ । आवश्यकता अनुसार गणितीय तथ्याङ्कहरुलाई प्रतिशतमा प्रस्तुत गरिएको छ । तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा विशेष गरी वर्णनात्मक,

विवरणात्मक र संख्यात्मक ढाँचालाई अपनाइएको छ । सङ्कलित तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषणबाट प्राप्त जानकारीको आधारमा प्राप्ति र निष्कर्ष निकाली शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिकालाई थप प्रभावकारी बनाउन आवश्यक पर्ने नीतिगत, प्रक्रियागत तथा कार्यगत सुधारका लागि चाल्नुपर्ने कदमलाई सुझावको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद - चार

अध्ययनको परिणाम र त्यसको विश्लेषण

यस परिच्छेदमा शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका को अध्ययनमा प्राप्त तथ्याङ्कलाई व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ । शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका शीर्षकको यस अध्ययन मिश्रित ढाँचामा भएकोले आवश्यकता अनुसार तथ्याङ्कहरूलाई संख्यात्मक तथा वर्णनात्मक ढाँचामा प्रस्तुत गरिएको छ । व्यक्तिका धारणा, विचार तथा सोचहरूलाई संख्यात्मक रूपमा प्रतिशतमा व्यक्त गरी प्रस्तुत गरिएको छ । शिक्षक पेशागत विकास तालिमको कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकले निभाउनु पर्ने मुख्य भूमिका, तालिमको कार्यान्वयनको क्रममा भइरहेका अभ्यासहरू, अध्ययन, अनुसन्धान गर्दा फेला परेका तथ्यगत निचोडहरूलाई अध्ययनका उद्देश्यसँग तादात्म्यता गास्दै सिलसिलावद्ध रूपमा प्रस्तुतिकरण गरिएको छ ।

४.१ अध्ययनको परिणाम

शिक्षक पेशागत विकास तालिम कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकको भूमिकालाई शिक्षक पेशागत विकास तालिमको नीतिगत तथा सैद्धान्तिक मान्यता, टिपिडी कार्यक्रमको औचित्य, टिपिडी कार्यक्रमको उद्देश्य, शिक्षकको पेशागत विकास मोड्युलको संरचना, टिपिडी तालिम कार्यान्वयनका प्रमुख क्रियाकलापहरूको सूचि, शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका, यस कार्यक्रमको अपेक्षित उपलब्धि तथा टीपीडी आवश्यकता पहिचान, प्रस्ताव फारामको प्रमाणीकरण र सङ्कलन कार्यमा प्र.अ.को भूमिका, तालिम कार्यशाला सञ्चालन अवधिमा प्र.अ.का भूमिकाहरू, स्वाध्ययन-अभ्यास अवधिमा प्र.अ.का भूमिकाहरू, शैक्षणिक-परामर्श खण्ड अवधिमा प्र.अ.का भूमिकाहरू, शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिकाले तालिमलाई कक्षाकोठामुखी बनाउनमा गरेको सहयोग जस्ता पक्षहरूलाई आधार मानि परिशिष्ट १,२,३,४,५ मा उल्लेख

गरे बमोजिमको प्रश्नावली तयार गरी नमूना छनोटमा परेका विद्यालयका शिक्षक, प्रधानाध्यापक, रोष्टर प्रशिक्षक, विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोतव्यक्तिमा सर्वेक्षण गरी प्राप्त तथ्याङ्कलाई निम्न शीर्षकमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । साथै शिक्षक आवश्यकता प्रस्ताव फारामलाई (परिशिष्ट ६) समेत विश्लेषण गरिएको छ । यसरी शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिकाको सम्बन्धमा गरिएको अध्ययनबाट प्राप्त परिणामलाई देहाय अनुसार देखाइएको छ ।

४.१.१) स्रोतव्यक्ति तथा विद्यालय निरीक्षकलाई सोधिएको प्रश्नावलीको नतिजा :

प्रधानाध्यापकलाई शिक्षक पेशागत विकासमा जवाफदेही बनाउनको लागि प्रधानाध्यापकलाई कानुनी रूपमा अधिकार सम्पन्न बनाउनु पर्ने तथा स्रोत र साधन सम्पन्न गराउनुपर्ने, प्रधानाध्यापकलाई प्राविधिक सीप र दक्षताको विकासका लागि समय समयमा व्यवस्थापकीय र शिक्षण कौशल सँग सम्बन्धित तालिममा सहभागी गराइ नेतृत्व विकास गर्नुपर्ने, प्रधानाध्यापकको छनोट गर्दा विद्यालयमा सबैभन्दा बढी शैक्षिक योग्यता भएको, अनुभवी र दक्ष एवं अन्य शिक्षक भन्दा एक तह वा श्रेणी माथिल्लो शिक्षकलाई बनाउनु पर्ने, प्रधानाध्यापकको पदावधिलाई विद्यालय विकास प्रस्तावको आधारमा प्रतिस्पर्धा गराइ बढीमा ५ वर्षको लागि करारमा लिनुपर्ने जस्ता कार्य गर्न सकेको खण्डमा प्रधानाध्यापकको जवाफदेहिता बढ्ने हुन्छ भन्ने सुझाव पाइयो ।

४.१.२) जिल्ला शिक्षा अधिकारीलाई (अनुसूची ६ बमोजिमको प्रश्नावली) सोधिएका प्रश्नावलीको नतिजा यस अनुसार पाइयो:

शिक्षक पेशागत विकास तालिम नीतिगत तथा सैद्धान्तिक मान्यताको आधारमा सञ्चालन भएको यो तालिमलाई पूरा गर्नको लागि विभिन्न क्रियाकलापहरु तोकिएको हुने हुँदा चरणगत रूपमा सञ्चालन भएपछि यो तालिमको अवधि पूराहुने कुरा उल्लेख गरेको पाइयो । विगतका तालिमको तुलनामा यसमा सञ्चालन गरिने विभिन्न क्रियाकलापले गर्दा यो तालिम बढी व्यवहारिक तथा कक्षाकोठामुखी भएको र गुल्मी जिल्लामा पनि सोहि अनुरूप व्यवस्थापन भएको पाइयो ।

४.२. अध्ययन परिणामको व्याख्या

प्रस्तुत अध्ययनलाई शिक्षक पेशागत विकास तालिमका आधारभूत पक्षसंग तादात्म्यता गराई अध्ययनको परिणामलाई देखाइएको छ । शिक्षक पेशागत विकास सम्बन्धी आधारभूत पक्षलाई गुल्मी जिल्लाको सन्दर्भसँग जोड्नको लागि छनोटमा परेका नमूनाहरुबाट सूचना लिई प्राप्त सूचनालाई यस परिच्छेदको यस दफामा विश्लेषण गरिएको छ । जसले गर्दा पाठकलाई तालिमका महत्वपूर्ण आधारभूत पक्षको बारेमा जानकारी भई यस जिल्लामा शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिकाको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सहज हुनेछ ।

४.२.१. शिक्षक पेशागत विकास तालिम कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकको भूमिका विश्लेषण :

शिक्षक पेशागत विकास तालिम कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकको भूमिकाको विश्लेषण गर्न अनुसूची १,२,३,४ बमोजिम तयारी गरिएका प्रश्नावलीलाई नमूनामा प्रयोग गरी विश्लेषण गर्दा देहाएको अवस्था पाइयो:

स्रोतकेन्द्रबाट सञ्चालन हुने शिक्षक पेशागत विकास सम्बन्धी २ दिने प्रवोधीकरण कार्यक्रममा प्रधानाध्यापकको सहभागिता पूर्ण रूपमा रहने गरेको र प्रवोधीकरणबाट प्राप्त सूचनालाई विद्यालयमा शिक्षक स्टाफ बीच स्टाफ बैठकको आयोजना गरी छलफल हुने गरेको अवस्था पाइयो । यो प्रवोधीकरणको अवस्थालाई अध्ययन गर्दा ७०% वा ७ जना शिक्षकबाट प्रधानाध्यापक प्रवोधीकरणको अवस्थालाई अत्यन्त राम्रो , २०% राम्रो र १० % पेशागत विकासको मात्रा बढाउदै जादा प्राप्तहुने लाभको अनुभूती नहुनु बाट सन्तोषजनक भेटियो । यस्तै शिक्षक पेशागत आवश्यकता संकलन कार्य नियमित रूपमा शिक्षकले शिक्षण सिकाइको क्रममा गर्ने कार्य भएपनि शिक्षकहरूले प्रधानाध्यापकले प्रवोधीकरण कार्य पछि स्रोतकेन्द्रबाट वितरण गरिएको पेशागत आवश्यकता फाराम उपलब्ध गराएपछि वा जानकारी गराएपछि मात्र आवश्यकता फाराम शिक्षकले भर्ने गरेको पाइयो । यसरी भराइएका आवश्यकता फारामको प्रधानाध्यापकले विश्लेषणको अवस्थालाई हेर्दा ५०% शिक्षकले सामान्य रूपमा विश्लेषण गरेका, २५% प्रधानाध्यापकले अति विस्तृत रूपमा विश्लेषण गरी सुक्ष्म अध्ययन गरेको र २५% शिक्षकले आवश्यकता फाराम विश्लेषणलाई उच्च प्राथमिकता नदिए पनि सन्तोषजनक रूपमा रहेको अवस्था पाइयो । यस्तै तालिमका कार्यान्वयनको हरेक चरणमा प्रधानाध्यापकले निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका अत्यन्त राम्रो रूपमा ८०% प्रधानाध्यापकबाट पूरा गराइए पनि १०% प्रधानाध्यापकबाट सन्तोषजनक रूपमा पूरा गरेको अवस्था पाइयो । पेशागत विकास तालिमको प्रत्येक चरणमा शिक्षकलाई प्रधानाध्यापकबाट भएको

सहयोगको विश्लेषण गर्दा ५% प्र.अ.बाट अत्यन्त सन्तोषजनक रूपमा सहयोग प्राप्त भएको, ६५% प.अ. बाट राम्रो सहयोग रहेको साथै ३०% प्र.अ. ले सन्तोषजनक रूपमा शिक्षकलाई सहयोग गरेको अवस्था पाइयो ।

४.२.२. शिक्षक पेशागत विकास तालिमको कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकको भूमिकाले पार्ने प्रभाव लेखाजोखा गर्नु:

शिक्षक पेशागत विकास तालिमको कार्यान्वयनमा प्रधानाध्यापकको भूमिकाले पार्ने प्रभावको लेखाजोखा गर्नु यस अध्ययनको दोस्रो उद्देश्य रहेको छ । नमूना छनोट विद्यालयका शिक्षकको तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा ६७ % शिक्षकलाई प्रधानाध्यापकले पेशागत विकास तालिमको लागि प्रोत्साहन गरेको अवस्था भेटियो भने ३०% शिक्षकलाई सहयोग गरेको अवस्था राम्रो पाइयो । बाँकी ६ % शिक्षकलाई गरेको सहयोगको अवस्था सन्तोषजनक छ । साथै शिक्षक पेशागत विकासमा प्रधानाध्यापकको भूमिका अत्यन्त आवश्यक र प्रभावकारी रहनेमा नमूना छनोटका शत प्रतिशत शिक्षकको नै सहमति रहेको पाइयो । शिक्षकले तयार गरेको आवश्यकता फारामलाई प्रधानाध्यापकले विश्लेषण गरी प्रमाणित गर्नु पर्नेमा ६० % प्रधानाध्यापकले त्यसरी विश्लेषण नगरी वा नहेरी सही मात्र गरेको अवस्था पाइयो भने बाँकी ४० % प्रधानाध्यापकले आवश्यकता शिक्षक पेशागत विकासको लागि उपयुक्त भए नभएको विश्लेषण गरी आवश्यक पृष्ठपोषण दिई प्रमाणित गरेको अवस्था पाइयो । शैक्षिक गुणस्तर वृद्धिमा शिक्षक पेशागत विकास तालिम अत्यन्त उपयुक्त रहँदा रहँदै पनि नमूना छनोटका ७५ % शिक्षकहरूले यो तालिम कक्षाकोठामूखी बनाउन नसकिएको अवस्था बताएको पाइयो ।

४.२.३. शिक्षक पेशागत विकास तालिमको बढी प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि प्रधानाध्यापकहरुको भूमिका अभिवृद्धि गर्ने उपायहरू :

शिक्षक पेशागत विकास तालिमको बढी प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि प्रधानाध्यापकहरुको भूमिका अभिवृद्धि गर्ने उपायहरू खोजी गर्ने सन्दर्भमा शिक्षक पेशागत विकास तालिमलाई प्रभावकारी बनाउनमा प्रधानाध्यापकले शिक्षकलाई तालिम प्रति उत्साही र जागरुक बनाउने साथै तालिमको अवसर प्रदान गर्नु पर्ने, तालिमबाट सिकेका कुराहरुलाई विद्यालयमा रहेका विषयगत समितिमा छलफल गराउने, तालिमबाट सिकेका कुरालाई कक्षाकोठामा कार्यान्वयन गरे नगरेको कुरामा अनुगमन गर्ने, शिक्षक पेशागत आवश्यकता सङ्कलनमा प्राविधिक सहयोग गर्ने, आदि कार्य गर्नुपर्नेमा जोड दिएको पाइयो भने यस्तो कार्यका लागि प्रधानाध्यापकको भूमिका नेतृत्व कर्ताको रूपमा सबै शिक्षकलाई प्रजातान्त्रिक नेतृत्व प्रदान गर्नुपर्ने, प्रशासकको रूपमा मानवीय सर्वोच्चतालाई स्विकार गरी कुशल प्रशासक बनी शिक्षकलाई प्रोत्साहन र प्रेरणा प्रदान गर्नु पर्ने, व्यवस्थापकको रूपमा दक्ष व्यवस्थापक वन्नुपर्ने, समन्वयकर्ताको रूपमा सबै सरोकारवाला पक्षहरु सँग प्रभावकारी समन्वय गर्नुपर्ने, सूचना प्रवाह तथा सञ्चार कर्ताको रूपमा दोहोरो संचार कायम गराउनु पर्ने, प्रधानाध्यापकलाई अधिकार सम्पन्न गराउनु पर्ने, प्रधानाध्यापकलाई शिक्षण सिकाइमा भन्दा बढी शिक्षक सपोर्टमा व्यस्त गराउनु पर्ने ,आदि जस्ता भूमिका प्रदान गर्नु पर्ने सुझाव प्राप्त भएको पाइन्छ ।

४.२.४. शिक्षकको पेशागत विकास तालिम कार्यान्वयनमा देखापरेका समस्या :

शिक्षकको पेशागत विकास तालिम कार्यान्वयनमा देखापरेका समस्या लाई हेर्दा अपेक्षित रूपमा शिक्षकको पेशागत विकास हुन नसक्नुमा शिक्षकमा व्यवसायिकताको अभाव हुनु, जागिरे शैलीको भावना रहनु, अध्ययनशीलताको अभाव, तालिम र तालिमबाट सिकेका कुरालाई कम आकलन गरी कक्षाकोठामा कार्यान्वयन गर्न नखोज्नु, विद्यालयहरूमा पनि प्रयाप्त स्रोत र साधनको अभाव रहनु, कतिपय अवस्थामा तालिम पनि तालिमकै रूपमा सञ्चालन हुनु वा तालिमको प्रभावकारिता को मूल्याङ्कन नगरिनु, तालिमहरूमा शिक्षकको सीप विकास सम्बन्धी पक्षमा कम ध्यान दिइनु, प्रधानाध्यापकलाई अधिकार सम्पन्न नगराइनु, शिक्षकमा उत्प्रेरणाको कमी रहनु , आवश्यक अनुगमन, मूल्यङ्कन तथा पृष्ठपोषणको अभाव रहनु, शिक्षकले तालिमलाई नै सकारात्मक रूपमा नलिनु, आदि जस्ता कारणहरू रहेको पाइयो ।

अपेक्षित रूपमा शिक्षकको पेशागत विकास हुन नसक्नुमा ६०% नमूनाबाट मूल्यांकन र पृष्ठपोषणको अवसर नमिल्नु लाई प्रमुख कारणको रूपमा बताएको पाइयो भने, उत्प्रेरणाको कमी लाई २०% र पेशागत विकासको मात्रा बढाउदै जादा प्राप्तहुने लाभको अनुभूति नहुनुलाई २०% प्रमुख कारण मानेको पाइयो ।

शिक्षक पेशागत विकास तालिममा आवश्यकता प्रस्ताव संकलन लाई महत्वपूर्ण चरणको रूपमा लिइन्छ । शिक्षकद्वारा आवश्यकता फाराममा संकलन गरिएका आवश्यकता फारामलाई विश्लेषण गरी प्रमाणित गर्ने काम प्रधानाध्यापकको रहन्छ । जिल्लाका ५६ जना शिक्षकका आवश्यकता फारामको विश्लेषण -अनुसूची ६ मा उल्लेख भएको फाराम) गर्दा ७५% शिक्षकका आवश्यकता फारामलाई शिक्षकले विश्लेषण नै नगरी प्रमाणित गरेको पाइयो भने २५% शिक्षकका

पेशागत आवश्यकतालाई प्रधानाध्यापकले विश्लेषण गरि आवश्यक पृष्ठपोषण सहित सहयोग प्रदान गरेको पाइयो ।

४.२.५. शिक्षकको पेशागत विकास तालिम कार्यान्वयनमा देखापरेका समस्या समाधानका लागि उपयुक्त उपायहरू:

अपेक्षित रूपमा शिक्षकको पेशागत विकास गर्नमा प्रधानाध्यापकको जवाफदेहिता धेरै भए पनि प्रधानाध्यापकले निरन्तर रूपमा शिक्षकलाई सहयोग प्रदान गर्न नसक्दा शिक्षकहरूमा उत्प्रेरणाको कमी रहेको र सोही कारणले शिक्षकको पेशागत विकास हुन नसकेको पाइयो । शिक्षकको पेशागत विकासको लागि प्रधानाध्यापकले शिक्षकलाई तालिममा सहभागी हुन अवसर प्रदान गर्ने साथै उत्प्रेरित गर्ने, तालिममा प्राप्त गरेका सीप, विधि र शिक्षण कौशललाई कक्षाकोठामा प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गर्ने, कक्षाकोठा अवलोकन, अनुगमन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्ने, समयमै योजना निर्माण कार्य गर्नु पर्ने, शैक्षिक सामग्रीको निर्माण तथा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नुपर्ने, सीप र क्षमताको विकासमा निरन्तर सहयोग गर्नुपर्ने, परस्पर रूपमा सहयोगीको भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने, जस्ता कार्य गर्ने पर्ने भनि सुझाव प्राप्त भएको पाइयो । शिक्षकको पेशागत विकासका लागि प्रधानाध्यापकले योजना निर्माणमा बढी ध्यान दिनु पर्दछ भन्ने राय २०% को, निरन्तर सहयोग गर्नुपर्दछ भन्ने राय ६०% को र कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार र दण्ड हुनुपर्दछ भन्ने राय २०% को प्राप्त भएको थियो ।

शिक्षक पेशागत विकासमा जवाफदेही बनाउनको लागि प्रधानाध्यापकलाई कानूनी रूपमा अधिकार सम्पन्न बनाउनु पर्ने तथा स्रोत र साधन सम्पन्न

गराउनुपर्ने, प्रधानाध्यापकलाई प्राविधिक सीप र दक्षताको विकासको लागि समय समयमा व्यवस्थापकीय र शिक्षण कौशल संग सम्बन्धित तालिममा सहभागी गराइ नेतृत्व विकास गर्नुपर्ने, प्रधानाध्यापकको छनोट गर्दा विद्यालयमा सबैभन्दा बढी शैक्षिक योग्यता भएको, अनुभवी र दक्ष एवं अन्य शिक्षक भन्दा एक तह वा श्रेणी माथिल्लो शिक्षकलाई बनाउनु पर्ने, प्रधानाध्यापकको पदावधिलाई विद्यालय विकास प्रस्तावको आधारमा प्रतिस्पर्धा गराइ वढीमा ५ वर्षको लागि करारमा लिनुपर्ने जस्ता कार्य गर्न सकेको खण्डमा प्रधानाध्यापकको जवाफदेहिता बढ्ने हुन्छ भन्ने सुझाव पाइयो । शिक्षकको पेशागत विकास गर्ने कार्यका लागि प्रधानाध्यापकलाई सक्षम बनाउन जिल्ला शिक्षा अधिकारीले प्रधानाध्यापकको नियुक्ति गर्दा प्र अ को क्षमता, दक्षता र योग्यतालाई आधार बनाई नियुक्त गर्नुपर्ने, तालिमको मूलमर्म अनुरूप आर्थिक व्यवस्थापन र वितरणमा जोड दिनु पर्ने, तालिमको लगानी, प्रक्रिया र उत्पादनको मूल्यांकन तथा पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्ने, नियमित प्रधानाध्यापकको बैठक बोलाई आवश्यक निर्देशन दिनुपर्ने, नीति नियमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, शिक्षकको पेशागत विकासमा सक्रिय एवं प्रभावकारी भूमिकाको आधारमा प्रधानाध्यापकहरूलाई पुरस्कृत गर्नुपर्ने जस्ता कार्य जिल्ला शिक्षा अधिकारीले गर्नुपर्ने सुझाव पाइयो ।

विद्यालय निरीक्षकले आफ्ना निरीक्षण क्षेत्र भित्रको तालिमलाई प्रभावकारी रूपले सञ्चालन गराउने, सुपरिवेक्षणबाट आवश्यक ठानिएका कुरालाई तालिममार्फत सम्बोधन गर्न गराउन रोष्टर प्रशिक्षकलाई आवश्यक सल्लाह दिने, तालिमको प्रभावकारिता तथा गुणस्तरियतालाई अध्ययन गरी आगामी दिनमा तालिमलाई कसरी प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ भन्ने बारेमा अनुसन्धान गर्ने, शिक्षक पेशागत विकास तालिममा आफ्नो जिम्मेवारी र भूमिका वहन गर्ने, तालिम व्यवस्थापकीय सिप रोष्टरप्रशिक्षकलाई प्रदान गर्ने, निरन्तर मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने , आदि कार्यहरू गरेमा शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका

सक्षम हुन जान्छ भन्ने पाइयो । यस्तै स्रोतव्यक्तिले प्रधानाध्यापक प्रबोधिकरणलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरी शिक्षक आवश्यकता फारामको वितरण तथा संकलन लाई प्रभावकारी बनाउने, असान्दर्भिक आवश्यकताहरूलाई दुरुत्साहन गरी सान्दर्भिक आवश्यकताहरूलाई सम्बोधन गर्ने, तालिमका हरेक पक्षको प्रभावकारी रूपमा संचालन, अनुगमन तथा पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने, नियमित कक्षा अवलोकन गरी प्रधानाध्यापकलाई शैक्षिक वातावरणबारे जानकारी गराउने, आदि जस्ता कार्य गरेमा शिक्षकको पेशागत विकासमा प्रधानाध्यापकलाई सक्षम बनाउन सकिने भन्ने सुभावा पाइयो ।

शिक्षक पेशागत विकास तालिम नीतिगत तथा सैद्धान्तिक मान्यताको आधारमा सञ्चालन भएको यो तालिमलाई पूरा गर्नको लागि विभिन्न क्रियाकलापहरू तोकिएको हुने हुँदा चरणगत रूपमा सञ्चालन भएपछि यो तालिमको अवधि पूराहुने कुरा उल्लेख गरेको पाइयो । विगतका अन्य तालिमको तुलनामा यसमा सञ्चालन गरिने विभिन्न क्रियाकलापले गर्दा यो तालिम बढी व्यवहारिक तथा कक्षाकोठा मुख भएको र गुल्मी जिल्लामा पनि सोहि अनुरूप व्यवस्थापन भएको कुरा पाइयो ।

परिच्छेद - पाँच

सारांश, निष्कर्ष र प्रयोजन

यस अध्ययनको क्रममा सङ्कलित तथ्याङ्क, सूचना तथा जानकारीहरूको विश्लेषण, व्याख्या र प्रस्तुतीकरणको आधारमा प्राप्त भएका सारांश, निष्कर्ष र अध्ययनको प्राप्तिको प्रयोजनका पक्षहरूलाई यस परिच्छेदमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ सारांश

शिक्षक पेशागत विकास तालिमका आधारभूत पक्षसँग तादात्म्यता गराई यस अध्ययनलाई पूर्णता दिने प्रयास गरिएको छ । शिक्षक पेशागत विकास सम्बन्धी आधारभूत पक्षलाई गुल्मी जिल्लाको सन्दर्भसँग जोड्नको लागि नमूनाहरूको छनोट गरी तोकिएको प्रश्नावलीका आधारमा सूचना लिई प्राप्त सूचनाको विश्लेषण गरिएको छ । जसले गर्दा तालिमका महत्वपूर्ण आधारभूत पक्षको बारेमा जानकारी भई यस जिल्लामा शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिकाको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सहज हुनेछ ।

विद्यालय क्षेत्रसुधार कार्यक्रमले (सन २००९ देखि २००९५ सम्म) शिक्षकको पेशागत विकास लागि नीतिगत एवम् योजनागत व्यवस्था निर्दिष्ट गरेको छ । यो नीति अनुसार सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत सबै प्रकारका शिक्षकहरूले सेवाकालीन रूपमा सञ्चालन हुने एक महिनासम्मको पेशागत विकास गतिविधिमा पहुँच हासिल गर्न पाउने र त्यसको उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्तिविकाससँग आबद्ध गर्ने व्यवस्था छ । सोहि अनुरूप यस जिल्लामा पनि शिक्षक पेशागत विकासलाई सञ्चालन गरिएको छ ।

सम्पूर्ण शिक्षकहरूलाई सेवाकालीन रूपमा आगामी ५ वर्षभित्रमा ३० दिन बराबरको शिक्षकको पेशागत क्षमता विकास तालिममा पहुँच सुनिश्चित गर्ने, शिक्षकहरूको वृत्तिविकासका लागि प्रत्येक तहमा नवप्रवेशी, अनुभवी, दक्ष र विज्ञ

गरी जम्मा चारओटा श्रेणी रहने र प्रत्येक माथिल्लो श्रेणीमा बहुवा हुनका लागि उल्लिखित अवधिको पेसागत तालिम (टिपिडी मोड्युल), योग्यता, कार्यसम्पादन र ज्येष्ठतालाई आधार बनाइने, विद्यालय क्षेत्रसुधार कार्यक्रम अन्तर्गत कायम भएको कार्यरत शिक्षकहरूको योग्यता अपग्रेडिङ गर्न आधारभूत तहका हकमा साविकमा उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् अन्तर्गत चालु रहेको १० महिने तालिमप्राप्त जनशक्तिलाई कक्षा १२ को विशेष पाठ्यक्रम अध्यापन गराउने कार्यक्रम कार्यान्वयन जारी रहने । साथै माध्यमिक तहका हकमा विश्वविद्यालयहरूसँग विशेष सहकार्य गरी एम्. एड्. कार्यक्रम सञ्चालन गरिने, विशेष शिक्षा, बहुभाषिक शिक्षा, बहुकक्षा शिक्षणका लागि शिक्षा विभागबाट छनोट गरिएका शिक्षकहरूको विशेष क्षमता विकास गराउनका लागि सघन तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गरिने , तालिम प्रणाली एवम् शैजविके अन्तर्गत क्रियाशील सङ्गठनहरूको संस्थागत पुनःसंरचना एवम् सुदृढीकरण गर्ने उद्देश्यले आवश्यक अध्ययन अनुसन्धान गरिने, सम्पूर्ण प्रअहरूको नेतृत्व क्षमता विकाससम्बन्धी सेवाकालीन तालिम सञ्चालन गर्न प्रत्येक वर्ष २०% को पहुँच सुनिश्चित गर्ने गरी कार्यक्रम तय गरिने, आदि जस्ता नीतिगत मान्यतामा यो तालिम निर्देशित छ । यहि नीतिगत पक्षलाई ध्यान दिइ जिल्ला शिक्षा कार्यालय गुल्मीले पनि शिक्षक पेशागत विकास तालिमका कार्यक्रम सञ्चालन गरेका अवस्था भेटिएको छ ।

उर्पयुक्त प्रावधान अनुसार सामुदायिक विद्यालयहरूमा कार्यरत सम्पूर्ण शिक्षकहरूलाई एक पटकमा १० दिन अवधिको शिक्षकको पेशागत विकास मोडुल सञ्चालन गर्ने गरी शै.ज.वि.के.बाट टिपिडी तालिमको ढाँचा तयार गरिएको छ । आ.व.२०६६/०६७ देखि सुरु गरी २०७०/०७१ सम्ममा सबै शिक्षकहरूलाई १०/१० दिने तीनवटा मोडुलमा समावेश गराई १ महिना बराबरको शिक्षकको पेशागत विकास तालिमको पहुँच सुनिश्चित हुने गरी योजना बनाइएको छ । यी

कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि देश भरका १०५३ स्रोतकेन्द्रहरुबाट आधारभूत तहको र ४६ वटा अगुवा स्रोतकेन्द्र एवं २९ वटा शैक्षिक तालिम केन्द्रहरुबाट माध्यमिक तहको टिपिडी कार्यक्रम सञ्चालन हुने गरी व्यवस्था मिलाइएको छ । स्रोतकेन्द्रस्तरबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमको प्रशासनिक, आर्थिक एवं व्यवस्थापकीय कार्य जिल्ला शिक्षा कार्यालय मार्फत हुन्छ भने टिपिडी कार्यक्रम कार्यान्वयन सन्दर्भमा जि.शि.का.हरुलाई प्राविधिक सहजीकरण र स्रोतकेन्द्रहरुलाई प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने कार्य शैक्षिक तालिम केन्द्रहरुबाट गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ । यही टिपिडी कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा सहजता आओस्, एकरूपता होस, प्रक्रियागत तवरले कार्यान्वयन गर्नमा सहयोग पुगोस् भन्ने उद्देश्यले यो “शिक्षकको पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिका” नामक अध्ययन शोध पत्र तयार गरिएको हो । शिक्षक पेशागत विकास कार्यक्रमलाई यस जिल्लामा रहेको अगुवा स्रोतकेन्द्रमार्फत माध्यमिक तहको तालिम र अन्य २९ वटा स्रोतकेन्द्रमार्फत आधारभुत तह (कक्षा १ देखि ८) सम्मको तालिमलाई व्यवस्थित गरिएको छ । सोही अनुरूप प्रधानाध्यापकको भूमिकालाई पनि कार्यान्वयनमा ल्याइएको अवस्था देखिएको छ ।

प्रौढ सिकाइ सिद्धान्तबाट निर्देशित यस तालिमका आफ्नै सैद्धान्तिक मान्यताहरु छन् र यी सैद्धान्तिक मान्यतामा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा प्रधानाध्यापकको भूमिका रहने हुन्छ । शिक्षकहरुलाई स्वायत्त रूपमा आफ्नो व्यवसायको लागि आफैँले मानक स्थापना गरी सोबाट आफू निर्देशित भै स्वतन्त्र सिकाइ अनुभव प्राप्त हुने । शिक्षकहरुले आफ्ना अनुभवलाई गहन परीक्षण गर्ने बानी र आफ्नो साविकको कार्य सम्पादन सुधारका लागि हमेसा प्रयासरत रही प्रतिविम्बित व्यवहार प्रदर्शन गर्ने । सबै शिक्षकहरु निर्माणवाद सिद्धान्तमा आधारित आवश्यक पेशागत ज्ञान स्वयम्ले रचना गर्ने र विद्यार्थीहरुलाई सोही अनुसरण अभ्यास र अनुभवका लागि तयार गर्न तत्पर रहने । शिक्षकहरुमा सकारात्मक प्रवृत्ति विकास गराई

निरन्तर स्वाध्ययन प्रति थप जागरुक, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिका लागि जवाफदेही र समग्र विद्यालयको शैक्षिक समुन्नतिका लागि योग्य तुल्याउने र अभ्यासबाट प्रवृत्तिमा परिवर्तन गर्ने, आदि जस्ता सैद्धान्तिक मान्यताबाट यो तालिम निर्देशित भएको पाइन्छ । यसरी शिक्षक पेशागत विकासमा शिक्षक पेशागत विकास तालिमका सैद्धान्तिक मान्यतासँग प्रधानाध्यापकको भूमिकालाई जोडी शैक्षिक नेतृत्वमा प्रभावकारिता ल्याउन खोजिएको छ ।

नमूना विश्लेषणबाट प्राप्त परिणाम अनुरूप शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिकालाई समग्र टिपिडी कार्यक्रमको औचित्यता संग हेर्न सकिन्छ । शिक्षक पेशागत विकास तालिमले प्रधानाध्यापकलाई यस तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा मुख्य भूमिका प्रदान गरेको छ । तालिमका प्रत्येक चरणमा प्रधानाध्यापकका छुट्टाछुट्टै जिम्मेवारी प्रदान गरेको हुँदा प्रधानाध्यापकको नेतृत्व र जवाफदेहितामा बढोत्तरी भएको छ । शिक्षण सुधार योजना अन्तर्गत प्रतिबिम्बित कार्यहरूबाट परिणाम स्वरूप पेसागत जवाफदेहिता बढेको अवस्था र पेसागत सीपको प्रयोग वातावरण हुनुका साथै शिक्षकमा आवश्यक पेसागत ज्ञान र सीपको अभावले विद्यार्थीहरूलाई सिक्न कठिनाई भएको क्षेत्रका आधारमा शिक्षकको थप पेसागत सहयोगको आवश्यकता निर्देशित मोड्युलहरू निर्माणहुने र पेसागत आवश्यकताले सर्वोच्च स्थान पाएको देखिन्छ । पेसागत विकास गतिविधिको विद्यालयमा आधारित स्वअध्ययन अभ्यास ५ दिन मध्ये २ दिन लागि शैक्षणिक परामर्श सञ्चालन गर्न प्रत्येक अगुवा/स्रोतकेन्द्र/शैताकेबाट प्रशिक्षकहरू शिक्षक कार्यरत विद्यालयमा औपचारिक भ्रमण गर्ने , प्रशिक्षक/स्रोतव्यक्तिबाट परामर्श सञ्चालन , अन्य शिक्षकहरू , प्रधानाध्यापक, वि.व्य.स.को उपस्थितिमा औपचारिक बैठक बसी संयन्त्रका रूपमा पेसागत सहायता प्रदान गरिने भएकोले स्थानीय निकायबीच सोभो, स्वचालित र अन्तरक्रियात्मक सम्बन्ध स्थापित र पूर्ण विद्यालय सहायता कार्यान्वयन भएको

छ । स्रोतकेन्द्र अगुवा स्रोतकेन्द्र/शैताकेबाट स्थानीय तहमा आवश्यकतामा आधारित मोड्युल विकास, सामग्री निर्माण, तालिम सामग्री छपाइ र तालिम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था , शिक्षक तालिम कार्यक्रमको प्रति एकाइ लागतमा न्यून लगानी र दिगोपना मान्यता अनुसरण भएको पाइन्छ ।

शिक्षकले सामना गर्नु परेका तत्कालीन शिक्षण सिकाइ सम्बन्धी समस्या समाधान गर्नु , शिक्षणकार्यमा उत्कृष्टता निश्चित गर्न शिक्षकको निरन्तर पेशागत दक्षता अभिवृद्धि गर्नु, आदि जस्ता यस कार्यक्रमले मुख्य उद्देश्य लिए अनुरूप यो तालिम कार्यक्रमलाई शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले शिक्षकको पेशागत विकासका लागि एक पटकमा १० दिन अवधिको शिक्षक पेशागत विकास मोड्युल सञ्चालन गरी ५ वर्ष भित्र १ महिना बराबरको शिक्षक पेशागत विकास कार्यक्रममा पहुच सुनिश्चित गर्न यो तालिम ५ दिनसम्म प्रत्येक टिपिडी हबमा सहभागी शिक्षकहरु र विशेषज्ञ ,प्रशिक्षक बीच फेस टु फेस मोडबाट सञ्चालन हुनेछ भने स्वाध्ययन अभ्यास अर्न्तगत पहिलो भाग सञ्चालन भए पश्चात सामान्यतया २० देखि ३० दिन सम्म ३ दिन कार्यभार बराबरको क्रेडिट पाउने गरी प्रत्येक सहभागी शिक्षकले आफ्नै विद्यालयमा तोकिएका कार्यहरु सम्पादन गरी सम्पन्न गर्नु पर्ने हुन्छ । यस्तै शैक्षिक परामर्शको भागमा दोस्रो भागको अवधि पूरा भए लगत्तै प्रत्येक हबका प्रशिक्षकद्वारा २ दिनसम्म सहभागीहरु कार्यरत विद्यालय मै भ्रमण गरी तिनीहरुले दोस्रो भाग अन्तरगत सम्पादन गरेका कार्यको अवस्था, प्रतिवेदन मूल्याङ्कन तथा एजेण्डामा आधारित बैठक सञ्चालन गर्ने गरिन्छ । यस जिल्लामा पनि यस पेशागत तालिम सञ्चालनको लागि यहि ढाँचा नै प्रयोगमा ल्याएको अवस्था छ ।

शिक्षक पेशागत विकास तालिम कार्यान्वयनका प्रमुख क्रियाकलापहरु प्रशिक्षक विकास (रोष्टर प्रशिक्षक छनोट , प्रशिक्षक प्रशिक्षण, रोष्टरका

कार्यक्रमहरु) शै.ता.के हरुमा गर्ने गरिन्छ । टिपिडीबारे प्र.अ. अभिमुखीकरण (शै. ता. के. । अगुवा स्रोतकेन्द्र । स्रोतकेन्द्रहरुमा) गरिन्छ । आवश्यकता प्रस्तावहरु संकलन, आवश्यकता प्रमाणीकरण , आवश्यकता वर्गीकरण (प्रोफाइल निर्माण) मोडुलका लागि सहभागी शिक्षक छनौट, मोडुल तालिम सामग्री विकास , मोडुल तालिम संचालन (३ ओटा भागहरु), मोडुल सम्पन्न प्रमाण पत्र वितरण , प्राविधिक अडिट , अन्तर विद्यालय भ्रमण, प्राविधिक सहायता प्रदान, आदि क्रियाकलाप जिल्ला शिक्षा कार्यालय मार्फत अगुवा स्रोतकेन्द्र वा स्रोतकेन्द्रमा हुने गरेको भेटिएको छ ।

शिक्षकको पेसागत विकास (टीपीडी) कार्यक्रममा माथि उल्लिखित विभिन्न क्रियाकलापहरु रहेका छन् । प्र.अ. अभिमुखीकरण, आवश्यकताको सङ्कलन, प्रमाणीकरण र प्रोफाइल विकास, तालिमको मोड्युल विकास र तालिम कार्यशाला सञ्चालन , स्वाध्ययन-अभ्यास र शैक्षणिक-परामर्श टीपीडी कार्यक्रमका प्रमुख चरणहरु हुन् । यी प्रक्रियाहरु चक्रीय रुपमा एक पछि अर्को गरी क्रमैसित सञ्चालित हुन्छन् । एक चरणको प्रगति हासिल नभइकन अर्को चरणको प्रक्रिया पूरा गर्न कठिन हुन्छ । प्र.अ. अभिमुखीकरण गोष्ठी शिक्षकको पेसागत विकास (टीपीडी) कार्यक्रमको एक महत्वपूर्ण र प्रारम्भिक चरण हो । यी प्रत्येक क्रियाकलापमा प्रधानाध्यापकले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका हुन्छन । सोही अनुरूप गुल्मी जिल्लाको शिक्षक पेसागत तालिमका प्रत्येक क्रियाकलाप र तालिमका चरणहरुमा प्रधानाध्यापकले भूमिक निर्वाह गरेको पाइयो ।

कार्यक्रमलाई सफलीभूत गराउन प्र.अ.हरुको भूमिका अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन्छ । किनभने शिक्षकको पेसागत आवश्यकताको पहिचान गर्ने र त्यसलाई संस्थागत आवश्यकताको रुपमा प्रमाणित गर्ने कार्य प्र.अ. हरुबाट नै सम्पन्न हुन्छ । समग्र टीपीडी प्रक्रियाको स्वरुप र शिक्षकको पेसागत आवश्यकताको सङ्कलन र

त्यसलाई प्रमाणित गरी टीपीडी हबलाई उपलब्ध गराउने कार्यका सम्बन्धमा प्र.अ.हरू राम्रोसित अभिमुखीकृत हुन सकेमा मात्र आवश्यकता सङ्कलन गर्ने कार्य प्रभावकारी हुन सक्दछ । त्यसैले सर्वप्रथम हरेक वर्ष टीपीडी कार्यक्रममा प्र.अ. गोष्ठीको आयोजना गर्ने गरिन्छ । जसबाट प्रधानाध्यापकलाई शिक्षक पेशागत विकास तालिममा निर्वाह गर्नु पर्ने भूमिकाको बारेमा बोध हुन जान्छ ।

टीपीडी आवश्यकता पहिचान, प्रस्ताव फारामको प्रमाणीकरण र सङ्कलन कार्यमा प्र.अ.को भूमिको बारेमा व्याख्या गर्दा प्रधानाध्यापकले शिक्षकको पेशागत आवश्यकता पहिचान गर्दा मुख्य गरी विद्यार्थीलाई सिक्न कठिन भएको क्षेत्र र शिक्षकलाई सिकाउन कठिन भएको क्षेत्र जस्ता दुई वटा पक्षहरूलाई ध्यानमा राख्नु पर्दछ । यसपछि शिक्षकद्वारा व्यक्त समस्या, अवलोकनबाट देखिएका समस्या, समसामयिक सन्दर्भमा अनुभूत गरिएका समस्या, प्रणालीगत समस्या, शैक्षणीक विधि सम्बन्धी समस्या गरी प्रमुख पाँच समस्याका क्षेत्रका आधारमा शिक्षकको पेशागत आवश्यकताको निक्कौल गर्नु पर्ने हुन्छ । यस पछि प्रधानाध्यापकले आवश्यकता प्रस्ताव फाराममा शिक्षकद्वारा व्यक्त समस्या र अपेक्षित सहयोगको अध्ययन गरी उचित मागलाई प्रमाणित गर्ने गरेपछि प्रमाणित आवश्यकता प्रस्ताव फाराम आधारभूत तहको स्रोतव्यक्तिलाई उपलब्ध गराउने र माध्यमिक तहको आवश्यकता प्रस्ताव फाराम स्रोतव्यक्तिले अगुवा स्रोतकेन्द्र वा शैक्षिक तालिम केन्द्रमा उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।

तालिम कार्यशाला सञ्चालन अवधिमा प्रधानाध्यापकले मुख्य गरी तालिममा छनौट भएका शिक्षकलाई रमाना पत्र सहित सम्बन्धित हवमा समयमै पठाउने , शिक्षक तालिम कार्यशालामा गएको अवधिमा विद्यालयको पठनपाठनलाई मौजुदा जनशक्तिबाट व्यवस्थापन गर्ने, शिक्षक तालिम कार्यशालाबाट फर्केपछि सहपाठिहरूका बीचमा उसले सिकेका मुख्य कुराहरूको प्रबोधीकरण गर्न लगाउने,

आदि जस्ता कार्यहरु गर्नु पर्ने हुन्छ । सोहि अनुरूप यस जिल्लामा प्रधानाध्यापकहरुले आफ्नो भूमिका निर्वाह गरेको पाइयो ।

शिक्षक पेशागत विकास तालिमको तेस्रो चरण स्वाध्ययन-अभ्यास अवधिमा प्रधानाध्यापकले शिक्षकले तालिम कार्यशाला अवधिमा तयार गरी ल्याएका कार्ययोजनाको बारेमा सोधखोज गर्ने, एक प्रति कार्ययोजनालाई आफ्नो फाइलमा राख्ने, शिक्षकले तयार गरेको शिक्षण सुधार योजना कहाँ कहाँ टाँसिएको छ, र त्यसको कार्यान्वयन कसरी भइरहेको छ भनी सोधखोज गर्ने, स्वाध्ययन अभ्यास खण्डमा गर्नुपर्ने परियोजना कार्यको संख्या, योजना, विषयवस्तु, उद्देश्य, विधि, समय, कार्यविधि र प्रतिवेदन ढाँचाका बारेमा सोधखोज गर्ने र टिपोट गर्ने, सहभागी शिक्षकलाई स्वाध्यायन अभ्यास खण्ड सम्पन्न गर्न आवश्यक सहयोग गर्ने, आदि जस्ता क्रियाकलाप गर्नुपर्ने हुन्छ र सोहि अनुरूप प्रधानाध्यापकले भूमिका निर्वाह गरेको अवस्था पाइयो ।

शैक्षणिक-परामर्श खण्ड अवधिमा प्रधानाध्यापकले शैक्षणिक परामर्श खण्डमा गर्नुपर्ने कार्यका बारेमा शिक्षकलाई आवश्यक परामर्श प्रदान गर्ने, शैक्षणिक परामर्श खण्ड सञ्चालन गर्न टीपीडी प्रशिक्षकलाई निमन्त्रणा गर्ने, शैक्षणिक परामर्श खण्डको बैठकमा विव्यस तथा शिअसंका बढी से बढी पदाधिकारीहरूलाई सहभागी गराउने र तोकिएका एजेन्डाहरूमा छलफल गरी बैठकलाई प्रभावकारी बनाउने, टीपीडी प्रशिक्षकलाई कक्षाअवलोकन गर्न, प्रतिवेदन सङ्कलन गर्न र बैठकलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक सहयोग गर्ने जस्ता क्रियाकलाप सञ्चालन गरेको पाइयो ।

५.२ निष्कर्ष

यस अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण गरी प्राप्तिका आधारमा अध्ययनको निष्कर्षलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

शिक्षक तालिमलाई शैक्षिक गुणस्तर सुधार र विकासको महत्वपूर्ण कडिका रूपमा लिइन्छ । विभिन्न क्रियाकलापको साथमा चरणगत रूपमा सञ्चालन हुने टीपीडी तालिमका प्रत्येक चरणहरूलाई कक्षाकोठामुखी बनाउनमा प्रधानाध्यापकको भूमिका महत्वपूर्ण रहन्छ । आवश्यकता प्रस्ताव फाराममा शिक्षकद्वारा व्यक्त समस्या र अपेक्षित सहयोगको अध्ययन गरी उचित मागलाई प्रमाणित गरिन्छ । प्रमाणित गरिएका मागका आधारमा हवस्तरमा मोड्यूल निर्माण कार्यशाला मार्फत मोड्यूल निर्माण गरिन्छ । यसरी मोड्यूल निर्माण गर्दा शिक्षकका आवश्यकताहरूलाई कलस्टेरिड गरी जुन शिक्षकको जे आवश्यकता छ उक्त शिक्षकलाई सोही समस्या समाधान गर्न सहयोग पुग्न सक्ने गरी गरिन्छ । मोड्यूल निर्माणमा समावेश गरिएका आवश्यकताहरूको आधारमा मिल्दो आवश्यकता भएका शिक्षकलाई तालिममा बोलाई ५ दिन सम्मको कार्यशाला संचालन गरिन्छ । तालिम कार्यशालामा सम्बन्धित तहमा पढाइरहेको अनुभवी शिक्षक साथीलाई सहजकर्ताको रूपमा शिक्षकले पाँउदा कार्यशाला सञ्चालनमा सहज वातावरण हुन्छ कतिपय समस्याका पक्षहरूमा सहभागी शिक्षकलाई समेत समस्या समाधानका अनुभव र विधिहरूमा समेत आफ्ना विचारहरू मार्फत सहजीकरण गर्ने अवसर प्राप्त हुन्छ । यस्तै तालिम कार्यशालाबाट प्राप्त गरेका सिकाई उपलब्धिलाई थप मद्दत पुग्ने गरी शिक्षकहरूलाई परियोजना कार्य चयन गर्न लगाइन्छ । यसरी छनौट गरिएका परियोजना कार्य कक्षाकोठामुखी हुने गरी तालिमबाट फर्केको २० दिन देखि ३० दिन भित्र कक्षाकोठा भित्र रहने शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई आधार मानि निर्माण गरिन्छ । शिक्षकले निर्माण गर्ने शिक्षण सुधार योजना मार्फत आफ्नो सिकाइ योजना निर्धारण गर्दछ । शैक्षिक परामर्श कार्यमा तालिम लिन भन्दा अगाडि र तालिम लिए पश्चात शिक्षकको

शिक्षण व्यवहार र शैलीमा आएको परिवर्तनलाई आवश्यकताअनुसार विद्यालय प्रशासन, व्यवस्थापन, विद्यार्थी अन्य शिक्षक, अभिभावक आदिसंग छलफल तथा अर्न्तक्रिया गरी आवश्यक सहयोग प्रदान गरिन्छ र सोहि अनुरूप प्रधानाध्यापकले भूमिका निर्वाह गरेको अवस्था भेटियो ।

५.३ कार्यान्वयन

सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको प्राशासनिक भूमिका शीर्षकमा निर्धारित उद्देश्यहरू परिपूर्ति गर्ने सम्बन्धमा गरिएको तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूको व्याख्या, विश्लेषण, प्राप्ति र निष्कर्षको आधारमा यस अध्ययनको निष्कर्षलाई निम्नानुसारका पक्षमा कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ :

५.३.१ नीति निर्माण तह:

विद्यालय क्षेत्रसुधार कार्यक्रमले (सन २००९ देखि २००९५ सम्म) शिक्षकको पेशागत विकासका लागि नीतिगत एवम् योजनागत व्यवस्था निर्दिष्ट गरेको छ । यो नीति अनुसार सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत सबै प्रकारका शिक्षकहरूले सेवाकालीन रूपमा सञ्चालन हुने एक महिनासम्मको पेशागत विकास गतिविधिमा पहुँच हासिल गर्न पाउने र त्यसको उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्तिविकाससँग आबद्ध गर्ने व्यवस्था छ । यस्तो अवस्थामा शिक्षक पेशागत विकासमा प्रधानाध्यापकको भूमिका सम्बन्धमा तयार पारिएको यस अध्ययनले निति निर्माण तहमा देहाय बमोजिम सहयोग पर्याउने छ:

१) शिक्षक पेशागत विकास तालिमको पहिलो विन्दु प्रधानाध्यापक अभिमुखीकरण कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाउन प्रधानाध्यापकको वृत्ति विकास

सँग प्रधानाध्यापकले अभिमुखीकरण कार्यक्रमबाट विद्यालयमा फर्केपछि विद्यालयमा अनिवार्य शिक्षक सँग अभिमुखीकरण गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्था गर्नुपर्ने कुरालाई यस अध्ययनले जोड दिएको छ ।

२) शिक्षक पेशागत विकास आवश्यकता पस्ताव संकलन र प्रमाणीकरण कार्यमा प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी मात्र प्रदान गरिए पनि उत्तरदायी बनाउन सकिएको छैन । नत सो कार्य वापत निजलाई कुनै प्रोत्साहन वा पुरस्कारको व्यवस्था भएको छ । यस्तो अवस्थामा शिक्षकबाट पेशागत विकासको लागि उपयुक्त आवश्यकताहरु आउन सकेका छैनन । त्यसैले नीतिगत रुपमै प्रधानाध्यापकलाई आवश्यकता फारामको प्रमाणीकरणमा उत्तरदायी र जिम्मेवार बनाउनु पर्ने आवश्यकता औल्याइएको छ ।

३) शिक्षकलाई तालिममा पठाउने वा नपठाउने मुख्य जिम्मेवार व्यक्ति प्रधानाध्यापक हो । कतिपय प्रधानाध्यापकले आफूले प्राप्त गरेको तालिम सूचनालाई पनि क्षणिक विद्यालयमा पठनपाठनमा हुने अफ्यारोलाई हेरी सूचना लुकाउने गरेको पाइन्छ, भने तालिमबाट फर्केका शिक्षकलाई तालिमको मर्म अनुरूप गर्नुपर्ने परियोजना कार्य, शिक्षण सुधार योजना लगायतका कार्यमा पनि सकरात्मक रुपमा सहयोग र समन्वय गरेको पाइदैन । यसैले यस अध्ययनले नीतिगत रुपमा प्रधानाध्यापकको जवाफदेहिता अभिवृद्धिको लागि शिक्षा नियमावलीमै पेशागत विकासलाई वृत्ति विकास सँग जोडी शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा प्रधानाध्यापकको भूमिकालाई जोड दिनु पर्ने कुरालाई उठान गरेको छ ।

५.३.२ नीतिगत कार्यान्वयन पक्ष:

शिक्षक पेशागत विकास तालिमको केन्द्रिय तहमा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले निर्माण गरेको नीतिगत ढाँचाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि शिक्षा

मन्त्रालय अर्न्तगतका शैक्षिक तालिम केन्द्रहरु र जिल्ला शिक्षा कार्यालय मुख्य जिम्मेवार निकाय हुन । पेशागत विकास तालिम मार्फत शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा निखारता ल्याई विद्यार्थीहरुको सिकाई उपलब्धिमा सुधार ल्याउने उद्देश्य लिएको यस तालिमको लक्षित समूह शिक्षक नै हो । यस तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि प्रधानाध्यापकको भूमिका सम्बन्धमा गरिएको यस अध्ययनले तालिम कार्यान्वयनका व्यवहारिक पक्षलाई देहाय बमोजिम सम्बोधन गरेको छ :

- (क) शिक्षकहरुलाई स्वायत्त रूपमा आफ्नो व्यवसायको लागि आफैले मानक स्थापना गरी सोबाट आफू निर्देशित भै स्वतन्त्र सिकाइ अनुभव प्राप्त हुने हुँदा शिक्षकलाई आफ्नो वृत्ति विकासमा प्रधानाध्यापकले कुनै हस्तक्षेप नगरी सहयोग र समन्वय गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- (ख) शिक्षकहरुले आफ्ना अनुभवलाई गहन परीक्षण गर्ने बानी र आफ्नो साविकको कार्य सम्पादन सुधारका लागि हमेसा प्रयासरत रही प्रतिविम्बित व्यवहार प्रदर्शन गर्ने हुँदा प्रधानाध्यापकले शिक्षकलाई सदैव प्रोत्साहन गरी समुह कार्य तथा समुह छलफलमा जोड दिनु पर्ने हुन्छ ।
- (ग) सबै शिक्षकहरु निर्माणवाद सिद्धान्तमा आधारित आवश्यक पेशागत ज्ञान स्वयम्ले रचना गर्ने र विद्यार्थीहरुलाई सोही अनुसरण अभ्यास र अनुभवका लागि तयार गर्न तत्पर रहनेहुँदा प्रधानाध्यापकले आफूले सम्पादन गर्नुपर्ने पेशागत विकास तालिमका पक्षहरु र पुर्याउनु पर्ने सूचना सम्प्रेषणमा हरपल सहयोग र समन्वय हुनु पर्दछ ।
- (घ) शिक्षकहरुमा सकारात्मक प्रवृत्ति विकास गराई निरन्तर स्वाध्ययन प्रति थप जागरुक, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिका लागि जवाफदेही र समग्र विद्यालयको शैक्षिक समुन्नतिका लागि योग्य तुल्याउने र अभ्यासबाट प्रवृत्तिमा परिवर्तन गर्ने उद्देश्य अनुरूप प्रधानाध्यापकले शिक्षकले निर्माण

गरेका परियोजना कार्य, शिक्षण सुधार योजना, आदि जस्ता कार्यको मूल्यांकन गरी आवश्यकताअनुसार पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु पर्दछ ।

५.३.३ अनुसन्धान तह:

शिक्षक पेशागत विकासमा प्रधानाध्यापकको भूमिकाको सम्बन्धमा गरिएको यस अध्ययनले प्रधानाध्यापकको भूमिकाबाट तालिमको कक्षाकोठामुखी कार्यान्वयनलाई हेरिएकोले शिक्षा क्षेत्रमा शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि र सिकाइ उपलब्धि सूधारमा महत्वपूर्ण सहयोग गर्ने छ । पेशागत विकासमा आफ्नो भूमिकाको बारेमा प्रधानाध्यापकलाई सचेत बनाउदै शिक्षकलाई पेशागत विकासमा लाग्नको लागि थप हौसला र प्रेरणा प्रस्तुत अध्ययनले पुर्याउने हुँदा प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकको लागि यो अध्ययन अत्यन्त महत्वपूर्ण रहेको छ भने साथसाथमा शिक्षा क्षेत्रमा सरोकार राख्ने सरोकारवालाहरु साथै शिक्षक तालिमको क्षेत्रमा कार्य गरिरहेका कर्मचारीहरू, शैक्षिक अनुसन्धानमा कार्य गरिरहेका अनुसन्धानकर्ताहरूलाई समेत यस अध्ययनले महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउने छ ।

शिक्षकको पेशागत विकास (टीपीडी) तालिम कार्यान्वयनमा प्र.अ.को भूमिका

अनुसुची - १

शिक्षकका लागि प्रश्नावली

विद्यालयको नाम :

ठेगाना :

शिक्षकको नाम :

तह :

श्रेणी :

उमेर :

लिङ्ग :

स्थायी / अस्थायी / निजी :

अनुभव वर्ष :

कृपया आफूलाई उपयुक्त लागेको विकल्पमा (O) चिन्ह लगाउनुहोला ।

१. तपाईंको विद्यालयमा शिक्षक पेशागत आवश्यकता संकलन गर्ने गरिएको छ ?

(क) प्रधानाध्यापकले जानकारी गराएपछि संकलन गरिएको ।

(ख) निरन्तर रूपमा टिपोट गरी आवश्यकता संकलन गरी प्रधानाध्यापकलाई बुझाएको ।

(ग) प्रधानाध्यापकले भन्ने गरेको तर नगरिएको ।

(घ) प्रधानाध्यापकले जानकारी नगराएको ।

२. प्रधानाध्यापकले स्रोतकेन्द्र स्तरमा हुने २ दिने शिक्षक पेशागत विकास तालिम सम्बन्धमा भएका छलफल विद्यालयमा शिक्षक स्टाफ बीच कसरी जानकारी गराउनुहुन्छ ?

(क) स्टाफ बैठक बोलाई सोही बैठकमा गराउने गरेको ।

(ख) अनौपचारिक रूपमा यसो गर्नु है भनी जानकारी गराएको ।

(ग) कुनै जानकारी नै नदिइएको ।

३. तपाईंले प्रधानाध्यापक समक्ष बुझाएका शिक्षक पेशागत आवश्यकता प्रधानाध्यापकबाट विश्लेषण गर्ने गरिएको छ ?

(क) जे बुझायो त्यसैमा हस्ताक्षर गरी राख्नुहुन्छ ।

(ख) राम्ररी विश्लेषण गरी हस्ताक्षर गर्नुहुन्छ ।

(ग) स्रोतव्यक्तिले आवश्यकता फाराम संकलन गर्न भने पछि हतार हतारमा खोजी गर्नुहुन्छ ।

४. आवश्यकता फारामको वितरण कसरी हुन्छ ?

(क) प्रधानाध्यापकले फाराम स्रोतकेन्द्रबाट ल्याई वितरण गर्नुहुन्छ ।

(ख) शिक्षकलाई आफै फारामको खोजी गर्न लगाउनु हुन्छ ।

(ग) आवश्यकता फारामको नमूना प्रधानाध्यापकले बनाउनुहुन्छ ।

५. तपाईंलाई शिक्षक पेशागत विकास तालिमको लागि प्रधानाध्यापकबाट कस्तो सहयोग भएको छ ?

(क) प्रधानाध्यापकले पेशागत विकास तालिमको लागि प्रोत्साहन गर्नुहुन्छ ।

(ख) पेशागत विकास तालिमका बारेमा प्रधानाध्यापकलाई नै थाहा छैन ।

(ग) पेशागत विकास तालिम सम्बन्धमा प्रधानाध्यापकले कुनै चासो देखाउनुहुन्न ।

६. के तपाईंले शिक्षक पेशागत विकास तालिम लिनुभएको छ ?

(क) लिएको छु ।

(ख) मेरो लागि आवश्यक छैन ।

(ग) अवसर नपाएको कारणले लिएको छैन ।

७. शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्र.अ.को भूमिका कस्तो पाउनुभएको छ ?

(क) अत्यन्त आवश्यक र प्रभावकारी ।

(ख) भूमिका आवश्यक भएपनि त्यति प्रभावकारी नभएको ।

(ग) अनावश्यक र अप्रभावकारी ।

८. तपाईंले तयार गरेको शिक्षण सुधार योजना प्र.अ. ले हेर्नु भएको छ ?

(क) नियमित रूपमा हेर्नु भएको छ (ख) कहिलकाहीं हेर्नुहुन्छ (ग) हेर्नुहुंदैन

९. शिक्षक पेशागत विकासमा प्र.अ.को नेतृत्वशैली कस्तो पाउनुभएको छ ?

(क) नेतृत्वशैली प्रजातान्त्रिक छ ।

(ख) नेतृत्वशैली स्वच्छन्द छ ।

(ग) नेतृत्वशैली तानाशाही छ ।

१०. शिक्षक पेशागत विकास तालिमको कार्यान्वयनको स्थिति कस्तो पाउनुभएको छ ?

(क) यो तालिमका प्रत्येक चरण कक्षाकोठा मुखी छन् ।

(ख) तालिम कक्षाकोठामुखी बनाउन सकिएको छैन ।

(ग) तालिमले आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न सकेन ।

११. शैक्षिक गुणस्तर वृद्धिमा शिक्षक पेशागत विकास तालिम कतिको उर्पयुक्त मान्नुहुन्छ ?

(क) अत्यन्त उपयुक्त ।

(ख) आंशिक उपयुक्त ।

(ग) अनुपयुक्त ।

१२. प्र.अ.बाट तालिमबाट फर्केका शिक्षकलाई हेर्ने दृष्टिकोण कस्तो छ ?

(क) राम्रो ।

(ख) सन्तोषजनक ।

(ग) नराम्रो ।

१३. के तपाईंलाई तालिमको अवसर दिइएको छ ?

(क) छ ।

(ख) छैन ।

१४. तपाईंको विचारमा शिक्षक पेशागत विकास तालिमलाई प्रभावकारी बनाउन प्रधानाध्यापकले के कस्ता कार्यहरू गर्न सक्छन् ?

.....

१५. तपाईंको विद्यालयमा शिक्षक पेशागत विकास तालिमको अवस्था कस्तो रहेको छ ?

.....

१६. तपाईंको विचारमा शिक्षक पेशागत विकास तालिमलाई प्रभावकारी बनाउन प्रधानाध्यापकको भूमिका कस्तो हुनु पर्दछ ?

.....

शिक्षकको पेशागत विकास (टीपीडी) तालिम कार्यान्वयनमा प्र.अ.को भूमिका
अनुसूची - २

विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोतव्यक्तिका लागि प्रश्नावली

नाम :

ठेगाना :

उमेर :

अनुभव वर्ष :

कृपया आफूलाई उपयुक्त लागेको विकल्पमा (O) चिन्ह लगाउनुहोला ।

१. गुल्मी जिल्लाको सन्दर्भमा शिक्षकको पेशागत विकासमा प्रधानाध्यापकले निर्वाह गरेको भूमिका कस्तो पाउनु भएको छ ?

(क) न्यून । (ख) सामान्य । (ग) उत्तम । (घ) अति उत्तम ।

२. शिक्षकको पेशागत विकासका लागि प्रधानाध्यापकले कुन कुरामा बढी जोड दिनु पर्छ भन्ने तपाइलाई लाग्छ ?

(क) योजना निर्माण । (ख) अनुगमन मूल्यांकन । (ग) निरन्तर सहयोग ।

(घ) कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार र दण्ड

३. अपेक्षित रूपमा शिक्षकको पेशागत विकास हुन नसक्नुको मुख्य कारण के होला ?

(क) उत्प्रेरणाको कमी । (ख) अवसरको कमी । (ग) पेशागत विकासको मात्रा वाड्दै जाँदा प्राप्त हुने लाभको अनुभूति नहुनु । (घ) मूल्यांकन र पृष्ठपोषणको अवसर नमिल्नु

४. शिक्षकको पेशागत विकास अपेक्षित रूपमा हुनु नहुनुमा प्र अ को जवाफदेहिता कति रहन्छ होला ?

(क) न्यून । (ख) सामान्य । (ग) धेरै । (घ)

अत्यधिक

संक्षिप्त उत्तर दिनुहोस ।

क) शिक्षकको पेशागत विकासका लागि प्रधानाध्यापकको भूमिका कस्तो रहन्छ ?
कुनै मुख्य ४ भूमिकाहरु लेख्नुहोस ।

१.

२

३

४

ख) पेशागत विकासमा सघाउ पुर्याउन प्रधानाध्यापकले विद्यालय तहमा कस्ता खालका क्रियाकलाप संचालन गर्न सक्लान ?

१.

२

३.

ग) प्रधानाध्यापकलाई शिक्षक पेशागत विकासमा जवाफदेही बनाउन के कस्तो भूमिका प्रदान गर्नु पर्ला ?

१.

२.

३.

घ) शिक्षकको पेशागत विकास गर्ने कार्यका लागि प्रधानाध्यापकलाई सक्षम बनाउन जिल्ला शिक्षा अधिकारी, विद्यालय निरीक्षक र स्रोतव्यक्तिले निर्वाह गर्नुपर्ने मुख्य मुख्य भूमिका उल्लेख गर्नुहोस ।

क) जिल्ला शिक्षा अधिकारीको भूमिका:

ख) विद्यालय निरीक्षकको भूमिका:

ग) स्रोतव्यक्तिको भूमिका:

शिक्षकको पेशागत विकास (टीपीडी) तालिम कार्यान्वयनमा प्र.अ.को भूमिका

अनुसूची - ३

प्रधानाध्यापकको लागि प्रश्नावली

विद्यालयको नाम :

ठेगाना :

प्रधानाध्यापकको नाम :

तह:

श्रेणी : उमेर :

लिङ्ग :

स्थायी / अस्थायी / निजी :

अनुभव वर्ष :

कृपया आफूलाई उपयुक्त लागेको विकल्पमा (O) चिन्ह लगाउनुहोला ।

१. शिक्षकको पेशागत विकासमा प्रधानाध्यापकले निर्वाह गरेको भूमिका कस्तो पाउनु भएको छ ?

(क) न्यून । (ख) सामान्य । (ग) उत्तम । (घ) अति उत्तम ।

२. शिक्षकको पेशागत विकासका लागि प्रधानाध्यापकले कुन कुरामा बढी जोड दिनु पर्छ भन्ने तपाइलाई लाग्छ ?

(क) योजना निर्माण । (ख) अनुगमन मूल्यांकन । (ग) निरन्तर सहयोग ।

(घ) कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार र दण्ड

३. अपेक्षित रूपमा शिक्षकको पेशागत विकास हुन नसक्नुको मुख्य कारण के होला ?

(क) उत्प्रेरणाको कमी । (ख) अवसरको कमी । (ग) पेशागत विकासको मात्रा वाड्दै जाँदा प्राप्त हुने लाभको अनुभूति नहुनु । (घ) मूल्यांकन र पृष्ठपोषणको अवसर नमिल्नु

४. शिक्षकको पेशागत विकास अपेक्षित रूपमा हुनु नहुनुमा प्र अ को जवाफदेहिता कति रहन्छ होला ?

(क) न्यून ।

(ख) सामान्य ।

(ग) धेरै ।

(घ) अत्यधिक

संक्षिप्त उत्तर दिनुहोस ।

क) शिक्षकको पेशागत विकासका लागि प्रधानाध्यापकले गर्ने पर्ने मुख्य ४ कार्यहरु लेख्नुहोस

१)

२)

३)

४)

ख) अपेक्षित रूपमा शिक्षकको पेशागत विकास हुन नसक्नुका प्रमुख ४ कारणहरु लेख्नुहोस ।

१)

२)

३)

४)

ग) शिक्षकको पेशागत वृद्धि र विकासका लागि थप गर्नु पर्ने ४ वटा रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस ।

१)

२)

३)

४)

घ) शिक्षकको पेशागत विकास गर्ने कार्यका लागि प्रधानाध्यापकलाई सक्षम बनाउन जिल्ला शिक्षा अधिकारी, विद्यालय निरीक्षक र स्रोतव्यक्तिले निर्वाह गर्नुपर्ने मुख्य मुख्य भूमिका उल्लेख गर्नुहोस ।

क) जिल्ला शिक्षा अधिकारीको भूमिका:

ख) विद्यालय निरीक्षकको भूमिका:

ग) स्रोतव्यक्तिको भूमिका:

शिक्षकको पेशागत विकास (टीपीडी) तालिम कार्यान्वयनमा प्र.अ.को भूमिका

अनुसूची - ४

रोष्टर प्रशिक्षकको लागि प्रश्नावली

विद्यालयको नाम :

ठेगाना : रोष्टर प्रशिक्षकको नाम : तह

विषय: श्रेणी : उमेर : लिङ्ग :

स्थायी / अस्थायी / निजी : अनुभव वर्ष :

कृपया आफूलाई उपयुक्त लागेको विकल्पमा (O) चिन्ह लगाउनुहोला ।

१. गुल्मी जिल्लाको सन्दर्भमा शिक्षकको पेशागत विकासमा प्रधानाध्यापकले निर्वाह गरेको भूमिका कस्तो पाउनु भएको छ ?

(क) न्यून । (ख) सामान्य । (ग) उत्तम । (घ) अति उत्तम ।

२. शिक्षकको पेशागत विकासका लागि प्रधानाध्यापकले कुन कुरामा बढी जोड दिनु पर्छ भन्ने तपाइलाई लाग्छ ?

(क) योजना निर्माण । (ख) अनुगमन मूल्यांकन । (ग) निरन्तर सहयोग ।

(घ) कार्यसम्पादनमा आधारीत पुरस्कार र दण्ड

३. अपेक्षित रूपमा शिक्षकको पेशागत विकास हुन नसक्नुको मुख्य कारण के होला ?

(क) उत्प्रेरणाको कमी । (ख) अवसरको कमी । (ग) पेशागत विकासको मात्रा वाड्दै जाँदा प्राप्त हुने लाभको अनुभूती नहुनु । (घ) मूल्यांकन र पृष्ठपोषणको अवसर नमिल्नु

४. शिक्षकको पेशागत विकास अपेक्षित रूपमा हुनु नहुनुमा प्र अ को जवाफदेहिता कति रहन्छ होला ?

(क) न्यून । (ख) सामान्य । (ग) धेरै । (घ) अत्यधिक

संक्षिप्त उत्तर दिनुहोस ।

क) शिक्षकको पेशागत विकासका लागि प्रधानाध्यापकले गर्ने पर्ने मुख्य ४ कार्यहरु लेख्नुहोस

१)

२)

३)

४)

ख) अपेक्षित रूपमा शिक्षकको पेशागत विकास हुन नसक्नुका प्रमुख ४ कारणहरु लेख्नुहोस ।

१)

२)

३)

४)

ग) शिक्षकको पेशागत वृद्धि र विकासका लागि थप गर्नु पर्ने ४ वटा रणनीतिहरु उल्लेख गर्नुहोस ।

१)

२)

३)

४)

घ) शिक्षकको पेशागत विकास गर्ने कार्यका लागि प्रधानाध्यापकलाई सक्षम बनाउन जिल्ला शिक्षा अधिकारी, विद्यालय निरीक्षक र स्रोतव्यक्तिले निर्वाह गर्नुपर्ने मुख्य मुख्य भूमिका उल्लेख गर्नुहोस ।

क) जिल्ला शिक्षा अधिकारीको भूमिका:

ख) विद्यालय निरीक्षकको भूमिका:

ग) स्रोतव्यक्तिको भूमिका:

शिक्षकको पेशागत विकास (टीपीडी) तालिम कार्यान्वयनमा प्र.अ.को भूमिका

अनुसूची - ५

जिल्ला शिक्षा अधिकारीको लागि प्रश्नावली

जिल्ला शिक्षा अधिकारीको नाम :

ठेगाना :

अनुभव वर्ष :

कृपया तलका प्रश्नको संक्षिप्त उत्तर दिनुहोस् ।

- १) शिक्षक पेशागत विकास तालिमको नीतिगत तथा सैद्धान्तिक मान्यता के रहेको पाउनु भएको छ ?
- २) टिपीडी कार्यक्रमको उद्देश्य तथा औचित्यता के रहेको छ ?
- ३) शिक्षकको पेशागत विकास मोड्युलको संरचना कस्तो किसिमको छ ?
- ४) शिक्षक पेशागत विकास तालिम कार्यान्वयनका प्रमुख क्रियाकलापहरु के के छन् ?
- ५) शिक्षक पेशागत विकासका विभिन्न क्रियाकलाप तथा तालिमका चरणहरुमा प्रधानाध्यापकको भूमिका के कस्तो रहेको पाउनु भएको छ ?
 - क) टीपीडी आवश्यकता पहिचान, प्रस्ताव फारामको प्रमाणीकरण र संकलन कार्यमा प्र.अ.को भूमिका
 - ख) तालिम कार्यशाला सञ्चालन अवधिमा प्र.अ.का भूमिकाहरु
 - ग) स्वाध्ययन-अभ्यास अवधिमा प्र.अ.का भूमिकाहरु
 - घ) शैक्षणिक-परामर्श खण्ड अवधिमा प्र.अ.का भूमिकाहरु
- ६) शिक्षक पेशागत विकास तालिममा प्रधानाध्यापकको भूमिकाले तालिमलाई कक्षाकोठामुखी बनाउनमा गरेको सहयोग के कस्तो पाउनु भएको छ ?

शिक्षकको पेशागत विकास (टीपीडी) तालिम कार्यान्वयनमा प्र.अ.को भूमिका

अनुसूची - ६

शिक्षक पेशागत विकास

आवश्यकता प्रस्ताव संकलन फारम

विद्यालयको नाम ठेगाना: फोन नं

शिक्षकको नामथर तह.....श्रेणी.....शैक्षिक योग्यता :

नियुक्ति प्रकार :स्थायी/अस्थायी/राहत/PCF /निजी स्रोत नियुक्ति मिति :.....जन्म मिति

यस पूर्व लिएको तालिमको विवरण :..... दलित/जनजाति/अन्यसम्पर्क फोन नं

क्र. सं	अध्यापन गर्ने		अध्यापन गर्दा सामना गर्नु परेका समस्याहरु	अपेक्षित पेशागत सहयोग वा आवश्यकताहरु
	कक्षा	विषय		
१				
२				
३				
४				
५				
६				
७				

नोट: १) अध्यापन गर्दा सामना गर्नु परेका समस्याहरु अन्तरगत विषयगत समस्याहरु, शिक्षण विधि ,शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोग तथा पेशागत समस्याहरु (शैक्षणिक योजना, कक्षाकोठा व्यवस्थापन, मूल्याङ्कन, उत्प्रेरणा, पृष्ठपोषण, सिकाइ वातावरण, पाठ्यक्रम कार्यान्वयन आदि) संग सम्बन्धित समस्याहरुलाई शिक्षक स्वयंमूले अत्यन्त स्पष्ट एवं विशिष्टीकरणरूपमा उल्लेख गर्ने ।

२) समस्याहरु उल्लेख गर्दा स्थान नपुग भएमा यसै पृष्ठको पछाडिको खाली भाग प्रयोग गर्न सकिनेछ ।

शिक्षकको दस्तखत प्रधानाध्यापकको दस्तखत मिति: विद्यालयको छाप :

